ARALIK 1995 YIL: 1 SAYI: 2 50.000 TL. (KDV Dahil)

KOPUŞ

Aylık Kültür Dergisi

KOPUŞ

Aylık Kültür Dergisi

Aralık 1995 Yıl: 1 Sayı: 2

Yönetim yeri
Muvakkithane Caddesi, No: 30
Kat:: 3 Daire:7
Kadıköy - İstanbul

Telefon: (0216) 348 95 13

Sahibi ve Sorumlu Yazılışleri Müdürü
Koray Kılıç

Genel Yayın Yönetmeni
A. Necmettin Borteçin

Katkıda Bulunanlar
A. Necmettin Borteçin
Ali Şimşek
Aylin Kılıç
Fuat Özdinç
İbrahim Akyürek
Koray Kılıç
Mehtap Eliuz
Müfit Gürgün
Özcan Yazıcı
Yavuz G. Yıldız

Kapak Tasarım
Ali Şimşek

Kapak Resmi
Bruegel

Bursa Temsilcisi
Özcan Yazıcı
P.K. 229 16372 Ulucami - Bursa

Baskı
Ceylan Matbaacılık
Telefon: 517 00 82

İçindekiler

Olguculuğun kıskacında kalmak
1
Kopuş Sahneleri
2
A. Necmettin Borteçin
Yapısalcılık, Anlam ve Gerçekçilikte Kanser
8
Mevlüt Kırnapçı
Yalnızlık / Şiir
11
M. Yılmaz Öner
Yapısalcılık, Dil ve Öğrenme Üzerine
12
Hikmet İnan
Temiz Bir El Gibi / Şiir
14
Müfit Gürgün
Yürümek Düşmekti Biraz/ Şiir
15
Sargut Şölçün
Romancının Felsefi Sefaleti
16
Süleyman Güner
Aralık: Bir Hüznün Penceresinden Aşk Dizeleri - 4 / Şiir
19
Koray Kılıç
Babasına Koşarmış / Şiir
21
Muhittin Civelek
Gerçekleşen Bir Ütopya: 'Yaşam Yolu'
22
Erdoğan Ekiner
Balta / Şiir
23
Refika Altıkulaç
Böylece Varmalıyız / Şiir
25
Sencer Başat
Sığınmacı Kadınların Sağlığı / Çeviri
26
Berna Durmaz
Güneşe Ulaşan Karınca / Öykü
29
Felsefe sözlüğü
Derleyen: Aylin Kılıç
29

Abone koşulları

Yıllık yurtiçi abone bedeli: 500.000 TL.
Almanya: 40 DM. İngiltere: 30 Pound.
Abone olmak için, abone bedelinin, Osman Müfit Gürgün adına, PTT'den 650 144 nolu posta çeki hesabına gönderilmesi gerekir.

Olguculuğun kıskacında kalmak

Bugün, bireysel bilincin ve toplumsal bilincin önünde bir karabasan gibi duran düşünce biçimlerinden biri de olguculuk, yani pozitivizm. Bilindiği gibi olguculuk, bir yanıyla, görünen nedenleri ve sonuçları, temel nedenler ve sonuçlar olarak kabul eder. Elbette olguculuk, Comte'tan bugüne değişiklikler gösterdi. Özellikle de son yüzyılda öznel idealist felsefi düşüncenin alt kolu olarak öznel idealizmi yeniden 'keşfederek' güncelleştirdi ve bir başka'lık içinde yeniden sundu.

Olguculuğu eleştirmek, olguları reddetmeyi ve olgulardan yararlanmamayı gerektirmiyor. Ama olguların ve olguculuğun, belirleyici bir düşünme biçimi, disiplini olduğu noktada toplumsal bilinç de bireysel bilinç de ciddi biçimde hasara uğruyor. Özellikle de marksist düşüncenin, maddeci felsefenin bilgikuramına sokulmaya çalışılarak, bu kültürel birikimler etkisizleştirilmeye, bozulmaya çalışılıyor.

Kimilerince kabul edilmese de bir gerçek var. Sanat ve bilim toplumsal bilincin bir türüdür, ya da toplumsal bilinci üreten insan etkinlikleridir de denebilir.

Bilim ve sanat, toplumsal bağlarından koparılmaya çalışıldıkça, olguculuğun daha da bir güç kazanmaya başladığını görüyoruz. Çünkü hem bilim hem de sanat, olguların görünür yüzlerini ve sonuçlarını değil, o olguların ardındaki ilişkileri, dinamiklerini ve iç işleyişlerini inceleyen, irdeleyen ve yeniden üreten, ama aynen değil, yeniden üreten etkinliklerdir. Bilim ve sanatın temel ortaklıklarını, dışdünyayla, nesnel gerçeklikle girdikleri ilişkide aranmalıdır. Hernekadar, burjuva sanatı ve meta kültürü, sanatın nesnel gerçeklikle bir işi olmadığını iddia etse de zorunlu biçimde onların yaptığı sanat da nesnel gerçekliklerden ve dışdünyadan kopamaz. Bir farkla. Onların yaptığı sanat, nesnel gerçekliği, burjuva değerlerine ve meta kültürünün kategorilerine uygun biçimde bozulması anlamını taşıyor ve nesnel gerçekliği bir yanılsamalar zinciri içinde aktarıyor. Bunun temelinde öznel idealizm var ve olguculuk sösuyla kaplanıyor. Buna, sanatın toplumsal bağlarından koparılması da denebilir. Çünkü toplumsal bağ, olgulardan değil, nedensellikler-den, ilişkilerin ilişkilerinden oluşuyor.

Aynı şekilde, bilim de toplumsal bağlarından koparılmış, bilimsel düşünce ve bilim yapma, toplumun büyük çoğunluğunun etkinliği olmaktan çıkarılarak, birtakım uzmanlaşmışların tekeline aktarılmıştır. Bilimin belli bir eğitim ve süreç işi olduğunu inkar etmek mümkün değildir. Ama buna ilişkin girişimler yokedildikçe, bilimin, herkesin yapamayacağı, bilimsel düşüncenin, sadece örneğin, laboratuvar koşullarında gerçekleşen bir düşünce biçimi olduğu yanılsaması bilerek üretilmiş, kitleler böylelikle etkisizleştirilmiştir. Oysa bu iddialar, sadece, değiştirilebilir olgulardır. Bunlar değiştirilebilir olgular olarak değil de yasalar, nedenler olarak ortaya konduğunda, mutlak gerçeklik olduğu yanılgısını üretirler.

Bilimle sanatın bir ortaklığı da buradadır. Bilimsel düşünceye ve bilimsel bilgiye yapılanlar, sanata, sanat üretici ve alımlayıcısına da uygulanmış ve toplumsal bağlarından koparılmıştır. Bunun nedenlerinin açıklanmasında da derhal olguculuk devreye sokulmuş, böyle oluşundaki nedenler gizlenmiştir.

Eleştiride durum farklı değil.

Eleştirinin her türünde olguculuğun ve bu tavrın belirleyeni öznel idealist felsefi düşünüşün izleri bizce çok açıktır. Sadece olguları görerek ve bilimsel düşünceye boşvererek yapılan durum değerlendirmeleri, ahbap çavuş ilişkisinden öte bir anlam taşımaz. Oysa bilimsel düşüncenin ve bilimsel eleştirinin ölçütü ahbap çavuşlar değil, nesnelliği kavramaktır. Bunun kavranması için gereken de olgucu tortuları silkeleyip bir yana fırlatmaktan geçiyor.

Bir sonraki sayıda görüşmek üzere.

Merhaba...

Kopuş Emekçileri

'Doğuştan Fanatik'in haber değeri

Gazetecilik

Bir zamanlar onurlu bir meslekti. Meta ilişkileri basına da yansıyınca, basına basın değil 'medya' denmeye başlandı. Tıpkı, günceli anlatan programlara 'reality show', söyleşi programlanna 'talk show' denmeye başladığı gibi.

Basının, söyleşinin ya da güncelin niteliği değişmese, belki adları da değişmezdi. Örneğin, basın basın olduğu zaman bilgilendirme işlevinde seçici davranırdı. Seçiciliğin ölçütü de 'haber değeri' ile ilgiliydi. Haber değerinin niteliği de değişti medya oluşla. Haber değeri niteliği pek çok değer niteliğinde olduğu biçimiyle meta ilişkilerinin belirlediği değer biçimini aldı.

Örneğin, **Cumhurlyet** gazetesinin ekonomi sayfasında, Komili sabunlarının sütlü, çiçek özlü ve ballı sabun ürettiği haberi yapılırken bunun haber değerinin niteliğini belirleyenin ne olduğu, gazete yönetimince pek açıklanamadı. Söyleyenlerin yalancısıyız. Böyle bir iki haber çıkınca, ki bu Sabancı ya da Koç Holding'in 'bu tür haberi de' olabilir, haberi çıkan tekelin reklam da verdiği söylenir. Yalan mıdır... bir karalama mıdır... Bilemiyoruz. Ama bu haberin haber niteliğinin ne olduğu açıklanmadığı sürece bu türlü iddialar gerçeğe çok yakın görünüyor.

Aynı şekilde söyleşilerin düzeyi sululuklara, karşısındakini küçük düşüren, aşağılayan sözümona şakalara bezendi. Saatlerce ses çıkarıp ama hiç konuşmama, bu programların temel niteliği haline geldi. Bu durumda haliyle bunlara söyleşi değil, şov demek daha doğru oluyor. Hiçliğin ve hiçleştirmenin şovu.

Gazetelerin meta tüketimine katkısı ve meta değerini ölçüt alarak haber değeri ölçmesi de artık medya olmanın kesin kurallarından biridir.

Reklamcılık

Bu sayfalarda reklama, reklamcılığa ve reklamcılara ilişkin çok şey yazıldı. Bu toplumsal ilişkiye, toplum yararı açısından baktığınızda gördüğünüz tek bir şey vardır. O da insanlığı bütünüyle tüketen, tüketebilmek için bütün değerlerini yoksaymaya vardırabilen ve toplumların sürüleşmesine yol açan bir işlevi olduğu biliniyor. Reklamcı kendini ne kadar aklamaya çalışsa da bunun taşeronu, rant paylaşımcısı ve ideoloğudur.

Ama gazeteler ve gazeteciler farklı olduklarını, toplumun böylesine bir çılgınlığa sürülmesinin bir insanlık suçu olduğunu sözde kabul ederler. Özellikle de **Cumhuriyet.**

Örneğin, bu gazete çok doğru saptamalaria medyanın promosyon savaşını, ki bu kendi arasındaki sayaştan çok topluma karşı açtığı bir savaştır, bunu görmek gerekir, gösteren ve günlerce süren bir yazı dizisi yayınlamıştı. Gelin görün ki reklam, promosyon ve benzeri etkinlikleri, içinde bulunduğu sektörde oluşturduğu olumsuzluklar açısından çok iyi değerlendirebilen **Cumhuriyet,** genel deki etkilerini değerlendiremez duruma geliyor. Eğer değerlendirebiliyor olsaydı, 18 Kasım 1995 tarihinde yayınlanan **'Doğuştan Fanatik'te kadın ell** başlıklı haberin niteliği ve bu niteliği nedeniyle de haber değeri üzerine düşünürdü.

Gazeteci-Reklamcı işbirliği

Bir medya tekeli, yakında Fanatik adı altında bir "spor" gazetesi çıkaracakmış. Bunun reklamlarını yaratanlar da kadınlarmış. Buluşlar çok ilginçmiş. Haberde reklamın oluşmasının öyküsü de pek estetik biçimde anlatılmış. Adının bile ne kadar geri bir düşüncenin ürünü olacağı belli bu yayın tıpkı ötekiler gibi sporu, özellikle de futbolu ve izleyicilerini, spor ve izleyicisi olmaktan çıkararak, "yırtın, asın, doğrayıp da gelin, onları çimenlere gömün, ezip bitirin, onlara günlerini gösterin" türünden hayvanlaşma derecesinde bir ruh haline sokacağı kesindir. Çünkü bu alandan pay alabilmenin, nitelikli olmakla değil, varolandan daha niteliksizleşmekle mümkün olabileceğine inanırlar. Bunu bir gazeteci iyi bilir. Bir reklamcı bilmez mi. O da çok iyi bilir. Hatta eminiz, bar sohbetlerinde bunların insanları ne kadar da ilkel, banal, asosyal kişiliklere büründürdüğünü, kapitalizmin sporu kitle uyutma aracı olarak kullandığını derin derin düşünür ve tartışırlar. Gazeteciler de aynen öy-

le.

Sanırız haber yazıcısı Serpil Gündüz de böyle düşünüyor.

Gelgelelim, hangi ilişkiler ve bilinç durumudur ki bilinmez, televizyonlarda izlenen fanatik reklamı, **Cumhuriyet** gazetesinde haber oluverir. Acaba bu gazetenin yetkili organları ya da kişileri, bu haberin haber niteliği konusunda ne düşünürler.

Bir pipi boyama ya da yıllardır "kanım sarı-mor akar" taraftar gevezeliğini filme almanın haberi nasıl bir değer taşıyor. Kimi ne için ve ne kadar ilgilendiriyor bu haberde anlatılanlar.

İş bununla da kalmaz, reklam içinde reklam yapılır. Ne ilgisi varsa, reklam ajansının "Yaratıcı Yönetmeni, Müşteri Gurubu, Reklam Yazarı, Fotoğrafçısı, Yönetmeni ve Müşteri Gurup Koordinatörü"nün adları, teker teker ilan edilir. Bu, rant paylaşımıdır.

Bir süre sonra bir reklam daha patlar televizyonlarda. Bu kez, başka bir yayın tekeli, fanatik sözcüğünün ansiklopedik anlamını ilan ederek, 'fanatizme son' çığlıklarıyla ortaya atlar. Öyle ya, burjuvazinin yanlışları eleşirilecekse bunu yine burjuvazi yapmalıdır, ama bu kez, 'rekabet' nedeniyle.

Anlaşılan, bir rant paylaşımıyla karşı karşıyayız yine.

İlhan Berk, Arif Damar paslaşmasındaki gerçekler

Arif Damar'ın 70. yaşı nedeniyle çeşitli etkinlikler yapıldı, yazılar yazıldı. 29 Ekim 1995 tarihli **Cumhuriyet**'te çıkan söyleşide önemli bulduğumuz noktalara değinmek istiyoruz. Damar; "Halk için yazmakla halkın anlayacağı şeyler yazmak ayrı şeylerdir" diyor. Politik, halka bilinç aşılamayı amaçlayan şiir yazmaya çalışmanın "yanlışlığını" belirtip, aslında kimsenin karşı olmadığı, "insanların şiirden estetik bir tat alması gerekir" düşüncesini, şiirin politikayla bağdaşmayacağı, politika mantığının sanat mantığından ayrı olması gerektiği türünden bilinen karşısavlarla çarpıtıyor. Arif Damar cevap vermeli. Şiirden estetik tat alınmasın, diyenler kimlerdir. Bunu isteyen bir, sadece bir kişiyi göstersin örnek olarak.

Aynı söyleşide, politikadan uzak durduğu zamanlarda yazdığı şiirlerinin daha kalıcı olduğunu da söylüyor.

Şimdi; İlhan Berk'in, Damar'ın 70. yaşı için yazdığı şiire bakıp, bunu Damar'a verdiği değer olarak yorumlayan bazılarını İlhan Berk'in yıllar önce yazıp bugün de savunduklarıyla başbaşa bırakalım: "İkinci Yeni, öyküye, hele yakalanabilen öyküye tam karşıttır. (...) Anlamı hemen hemen düz yazıya özgü bilmek.(...) İkinci Yeni'nin anlamdan anladığı, bir anlamsızlık anlamıdır.. (...) İkinci Yeni'nin en önemli özelliklerinden biri de soyut bir şiir dili anlayışı'dır. Bunu konuşma diline karşı bir dil diye de tanımlayabiliriz. (...) İşte, birşey anlatmayan görüntüye (imgeye) bağlıdır İkinci Yeni. (...) Düzyazının ilkeleri olan: Betim, anlam, demeç, düşün gibi ilkelere karşıdır. (...) İkinci Yeni bunun için önceden, düz yazı gibi belirli bir düşüne, konuya göre yazılan şiir değildir.(...) Kapalı bir şiirdir İkinci Yeni. (...) İkinci Yeni anlatılmayan şiirden yanadır. (...) Siyasa ile ilgisi yoktur. O günkü toplumcu şiire karşı bir şiirdir." (Asım Bezirci, **İkinci Yeni Olayı**)

Damar'la Berk'in söyledikleri aynı kapıya çıkıyor. Bu nedenle; "demokrasi mücadelesi, sürgün alayından hasta dönülen askerlik, **Yeryüzü Dergisi** günleri ve hapislikten sonra, Damar, popüler olma kaygısı taşımadan az ama üzerinde çok düşünülmüş şiirler yazar" diye övgü düzenlerle aynı noktaya düşmemek gerekir.

Arif Damar, İlhan Berk'in bir işçi gibi hergün şiir üzerinde çalıştığını söylüyor. Kendisini şiir yazmaya zorlayan bir duygu, düşünce olduğu zaman yazdığını belirterek Tolstoy'un 'Birşey yazmak zorunda değilseniz yazmayın' sözünü örnek veriyor.

Damar'a sormak gerekiyor; bir işçi gibi hergün şiir üzerinde çalışan İlhan Berk'in yazdıklarını görmüyor mu?

"Denizini gördüm öbür denizlere bakıyordu / eee T aa uu SSe C nnn EEE eee"

"Şimdi kimbilir İstanbul'sunuz değilsiniz / Bir F'diniz Önasya'larda o şey evlerde / Şimdi nasıl bir yalnızlık eser yüzünüzde / Uzun sular olur duymak gibi bir şeydiniz."

İlhan Berk'in yukarıdaki dizeleriyle bugünküler arasında bir fark yoktur. Berk, dün neredeyse yine oradadır. İkinci Yeni'nin öncüsü Üçüncü Geri'nin de peygamberidir. Fakat;

"Onurumuz
Yıkar duvarları
Girer
bir uzun ova gibi
Duvarların içine"

diyen Arif Damar'ın aynı yerde durduğunu söylemek biraz zor.

Şiirdeki biçimsel arayışların, sanata sınıfsal perspektiften bakışını değiştirmediğini söyleyen Damar, "Sadece artık Lukacs'ın, Brecht'in öğrettiği gibi yazmıyorum şiiri, daha geniş perspektiften bakıyorum" diyor.

Damar'ın perspektifinin geniş olup olmadığına, ya da bunun nasıl bir genişlik olduğuna, Brecht'in sözleriyle bakalım:

"Halk, çıkarları konuştuğunda, gözüpek anlatım biçimlerini anlar, yeni bakış açılarını onaylar, biçimsel zorlukları aşar. Marx'ı, Hegel'den iyi anlar. Hegel'i de Marksist biçimde eğitildiğinde anlar. Ril-

sahneleri **kopuş** sahneleri

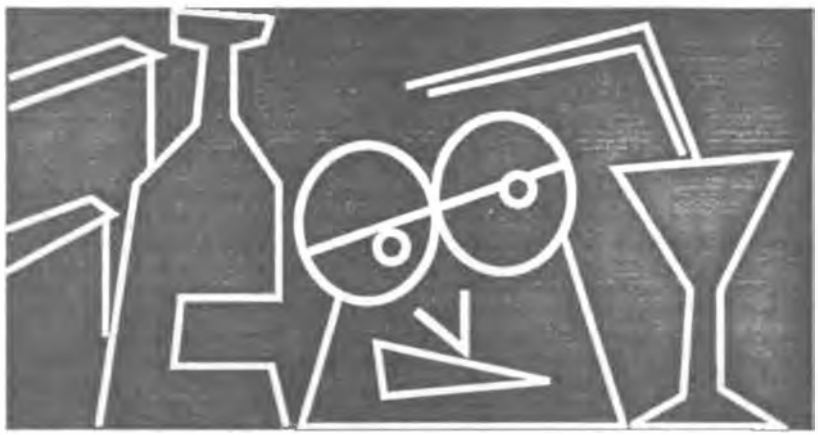

ke halka özgü, halk dağarına uygun değildir; bunu anlamak için karmaşık, biçimsel açıdan abartılmış şiirlerini okumaya gerek yoktur; şiirlerinin halk şarkısı tonunda yazılmış olanları da halka özgü, halk dağarına uygun değildir; Lukacs bunu çok iyi örnekleyen bir şiir parçasını çekip gün ışığına çıkarır (Ve üstüne üzüntü çöktüğünde); bu, biçimsel olarak anlaşılabilir, Mayakovsky'nin şiir parçalarından çok daha kolay anlaşılabilir niteliktedir. Ama içinde halkın 'akıl' diyeceği şeyden yoktur. Sesteki acınan bir düşüşle canavarlıklardan sözettiği, acıma suçluya yöneltildiği için biçimcidir. Orada bir üzüntü, sanki onu herkesle paylaşabilecekmiş gibi anlatılmıştır. Oysa bu böyle değildir. Kağıt üzerinde, biçimsel olarak, yalınç bir biçimde, seçimiyle, estetik bir hünerle halkın böyle bir şeyi söyleyebileceği, yani böyle dilegetireceği ve duyacağı izlenimi uyandırılmaktadır. Halk böyle duyup, böyle dilegetirseydi, çıkarlarına hayınlık etmiş olurdu. Aynı adamın daha 'karmaşık' daha 'ince' daha 'seçkin' şiirlerinde halka karşı aynı düşmanlık, aynı karşı duruş başka biçimlerde saptanabilir. Orada aptalca bir sıradanlıktan züppeliğe kaçış vardır. Orada hiçten birşeyler yapılır. İçeriğine bakılırsa hiçtir bu, biçimine bakılırsa yenidir. Bu şiirler kimi anlaşılır, kimi anlaşılmaz biçimde, halka hiçbir şey demezler."

Görüldüğü gibi Brecht, karşı estetiğin savunucularını, kendi anlayışıyla meselesi olanları övmüyor. Aksine çözümlüyor. Herhalde bu da 'perspektif darlığından' olsa gerek. Belki de 'sekterliğinden'dir. Fakat sınıfsal tavır açısından kimin nerede durduğu ortadadır. Bu nedenle Damar'ın yaptığı gibi; bir yanda İkinci Yeni ve Garip şiirlerine değer verdiğini söyleyip diğer yandan bunları sevmeyip, hastalıklı bulduğunu söylemek ancak burjuva estetiğinin değirmenine su taşıyor. Oysa sürgünlerin, hapisliklerin ozanının dengede durmaya hakkı yok. Ya Hasan İzzettin Dinamo gibi 40'lı 50'li yılların baskılarına göğüs geren yüreğini 80 yaşına kadar eğilmeden tutabilmek, ya da toplumcu şiirin baş düşmanlarıyla al gülüm, ver gülüm yapmak... Ya tekellerin yazıcılarınca yoksayılmayı göze alıp tarihteki onurlu yerini almak ya da burjuva kalemşörlerinin gevşekliğine tuttuğu alkışlaria sarhoş olmak.

Yazımızı, Damar'ın halka bilinç taşımayı amaçlayan şiir yazmanın yanlış olduğu sözlerine karşı, Brecht'in verdiği yanıtla sürdürelim:

"Me-ti dedi ki: Yenilerde ozan Kin-jeh bana tüm bu olup bitenler sırasında, doğanın yarattığı ruh durumları, duygular üstüne şiirler yazıp yazamayacağını sordu. Ona bir daha rastladığımda, doğanın yarattığı ruh durumları, duygular üstüne şiirler yazıp yazmadığını sordum. 'Hayır' diye yanıtladı. 'Neden?' diye sordum. Dedi ki: 'Düşen yağmur damlalarının gürültüsünü okurun tat alınacak bir yaşantısı kılmayı görev edindim kendime. Bu konuda düşünür, orada burada bir dizenin taslağını yazarken, bu düşen yağmur damlalarının gürültüsünü tüm insanlar için, yani başını sokacak yeri olmayan, onlar uyumaya çalışırken, damlaların, yakalarından içeri düştüğü insanlar için de tat alınacak bir yaşantı kılmanın gerekli olduğunu kavradım. Bu görev ürkütüp sindirdi beni.' 'Sanat yalnızca bugünü gözönüne alır' dedim sınayıp deneyerek. Böylesine yağmur damlaları sürekli varolacağından, bu türden bir şiir yazmak uzun sürebilirdi. 'Evet' dedi üzüngle, 'yağmur damlalarının yakalarından içeri düştüğü insanlar artık olmadığı, olmayacağı zaman yazılabilir bu şiir.' "

Sözümüzü, Hasan İzzettin Dinamo'nun dizeleriyle bağlayalım;

"Hiç rastlamadım övgüsüne peynir-ekmeğin
Okudum da dünyanın şiirini bu yaşa değin.
Hayyam, salt şaraptan söz eder, ekmeği vardır,
Etmez sözünü açlığın, o demir gerçeğin!

Böyle güzel laflar edip durma şaraptan, Hayyam,
Açlığı haykıran şiirlerle dolu masam.
Evet, şarap güzel ondan sözeden şiir güzel
Ah, ara sıra böyle ekmeksiz kalmasam!

Hayyam, görseydin çağımızın neo-hayyamistlerini
Yazmazdın güzelim dörtlüklerinden hiçbirini
Gırtlağına dek kadınla doymuş herifler
Şölenlerde çerez gibi yediler rubailerini!"

Evet. Çerez niyetine yenmemek için safını doğru seçmek gerekiyor. Seçenlere selam olsun.

kopuş sahneleri kopuş

Holdig, reklam, eser sacayağındaki sanat

Edebiyat tarihçileri bir eseri açıklar, yorumlarken eserin hangi tarihsel koşullar içinde üretildiğine, sanatçının kişiliğine, yaşamına ve bakış açısına; dolayısıyla da bütün bunların esere nasıl yansıdığına bakar, bakmalıdır. Araştırmasının temelini birbirinden ayrılmaz bu kategoriler oluşturur. Ancak, tarihçilerin işi bununla bitmez. Bu eserlerin 'pazarda' nasıl pazarlandığını da araştırmak zorundadır tarihçi. Çünkü sistemin değerlerinin savunucusu ve üreticisi olan sanatçıların ürettiği ve yine sistemin değerlerini savunan eserleri, yayın tekelleri-reklam-eser ya da aynı anlamda, bankaların ve holdinglerin sponsorluğu-reklam-eser sacayağında izlemek gerekiyor. Bu ilişki, öylesine sağlamlaşmıştır ki bunlardan birinin yokolması, bu ilişkilere bağlı eserin de yokolmasının nedenidir.

Bu ilişkiyi üretenlerin gözünde okur, yaşamın bütün alanlarında, bu ağa düşecek bir avdır.

Peki, edebiyat tarihi yazılırken bu sacayağında üretilen eserin üreticisinin kişiliği, bakış açısı, toplumsal ilişkileri ve tarihsel koşulları gözönünde bulundurulmayacak mı... Burjuva tarihçisine sorarsanız "gerekmez"...

Sacayağının elemanları

Bu elemanlar, insanın değiştirici ve dönüştürücü gücünü şiddetle yoksayar. Sayar, çünkü bu toplumsal güç, onların çıkar ağlarına sokulmuş bir çomaktır. Örümcek-ağ-av ilişkisinin teorisyeni Enis Batur, **Estetik Ütopya** adlı "ağında" bunu, "okurla yazarın ilişkisinin örümcekle avı arasındaki ilişki"ye benzeterek ve böylelikle meşrulaştırarak ve estetize ederek, üstlendiği görevi başarıyla yerine getirir.

Gazetelerde bir süredir, Prometheus adlı bir danışmanlık şirketinin çarşaf çarşaf ilanları yeralıyor. Bu ilanlarda, Prometheus "danışmanlık" şirketi, "tuvalette ihtiyar kurdu çekiştiren" ve ihtiyar kurdu geçmesi arzulanan yeni ve "genç kurtçuklar" aramanın aracılığını yapıyor. "Danışmanlığını üstlendiği" bir tekstil kuruluşu için, "geleceğine ve geleceğimize yatırım yapmak amacıyla oluşturduğu tekstil çıraklık meslek okuluna" genç kurtçuk aradığı ilanlardan birinde şöyle söylenmiş... "Berci Kristin Çöp Masalları'ndan Tekstil Dünyasına Bir Yolculuk" Latife Tekin'in "çöp" masallarından uzanılan dünya, birden bire bir tekstil şirketinin dünyası oluveriyor. Doğrudur. İlişki tam bu noktadadır ve sacayağının elemanlarından biri daha tamamlanmış oluyor ve ağ örmeye devam ediliyor.

Bir tekstil firmasının karını artırmak için "insana yatırımı" ve buna bağlı geleceğiyle, "herkesin geleceği" bir tutularak, **geleceğimize** yapılmış bir yatırım olarak dikte ediliyor. 'İnsan kaynağı yaratıcısı ve danışmanı' şirket, aslında sürekli ve ucuz emek pazarından 'en iyilerini' yetiştirecek yöneticiyi de bulmaya çalışıyor.

Yönetmende aranan önemli niteliklerden biri şu... "Genç düşünen (Tarkan'ın şarkılarını mırıldanabilen)..."

Latife Tekin'in "çöp" masallarının dünyasından tekstil şirketinin dünyasına, oradan da genç düşünmenin 'koşulu' Tarkan'ın şarkılarındaki dünyaya doğru bir yolculuk. Bu yolculuğun nerede biteceği bellidir. Kafanı ağların dışına çıkarma, yeter. Hepsi bir bütün oluşturuyor.

Koşullara devam

Danışma şirketinin koşulları bununla bitmiyor. Aranan koşullar arasında bakın daha neler var... "Okumayı, okullu olma dönemiyle sınırlamayacak (Paul Kennedy'nin Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri kitabını okumuş-Orhan Pamuk'un Yeni Hayat romanına moda olmanın ötesinde ilgi duymuş), Yaratıcılık ve estetiği hisseden (Beymen Academia Show'u heyecanla bekleyen)", sıralamaya devam... Steven Spilberg'ün filmlerini izlemiş olmak, Tezer Özlü'nün kitaplarını okumuş olmak, Merve İlideniz'in gözlerine bakabilmek, Küçük Prens'in kimler için yazıldığını biliyor olmak...

sahneleri **kopuş** sahneleri

Sacayağının bütünlüğü ve üzerine oturtulan dünya ne kadar da uyumlu ve apaçık gözler önünde.

Orhan Pamuk'u bir yayın tekeli basıyor, pazara büyük reklamlarla sokarak talep yaratıyor sonra da bir tekstil şirketi, yöneticisinin bunu okumuş olmasını istiyor. Eğer Orhan Pamuk, tekelci sistemin değerlerini estetize eden bir burjuva yazar değilde bazı uyurgezerlerin sandığı türden bir yazar olsaydı, bu kapitalist işletme, aradığı "üstün nitelikli" yöneticisi için bunu koşul olarak öne sürer miydi.

Bir noktayı dikkatten kaçırmamak gerekiyor. Deniyor ki ilanda, **"Orhan Pamuk'un Yeni Hayat romanına moda olmanın ötesinde ilgi duymuş"...** Burası son derece önemli. Eğer moda olması nedeniyle ilgi duymuşsa, bu, işe yaramıyor. Bu romanın temel hakikatlarini iyice sindirmiş olmak gerekiyor. Tam da Orhan Pamuk'un eserlerinin niteliğinin somutlaşması oluyor bu talep.

İşte bu sacayağının üzerindeki dünya da sanat da budur. Tekelci kapitalizmin sanatı, iktisadı ve felsefesi. Birarada sayılan koşullar ve talep edilenler birbirini pek güzel tamamlıyor. "Kitle kültürünün belli bir işlevi vardır. Bu işlev, insanı yaratıcı bir birey olarak geliştirmek değil, kitleleri yönetici sınıfın işine gelecek biçimde yönlendirmektir."

Bu şirket, kendine Prometheus adını veriyor. Oysa, "Mitolojik bir dev olan Prometheus, felsefe dilinde özgürlüğün, aydınlanmanın, 'insanların afyonu olan din' kurumuna ve tanrılara başkaldırmanın simgesi olarak kullanılmıştır."

Bu kültürün üreticileri, insanlık tarihinin ürettiği ve insandan yana değerleri de yağmalıyor. Halbuki bu 'danışmanlık şirketine' bir ad vermek gerekseydi, herhalde adı ancak mitolojik tanrıların uşaklığını ve haberciliğini yapan Hermes olabilirdi, kapitalizmin tanrısı paraya tapınabilmek için.

Gazeteci mi, avukat mı, yoksa rantiyer mi?

Basın tekelleri arasında, uzun zamandır, adına "savaş" denen, aslında savaştan çok didişmeye benzeyen, birbirlerinin rezilliklerini ortaya çıkarmak için bir yarış yapılıyor. Dinç Bilgin'in hükümetle ilişkilerinden, **Akşam** gazetesinin vereceğini söylediği televizyonları vermeyeceğinden tutun **Milliyet-Hürriyet** gurubunun kredi adı altında aldığı rüşvetlere kadar bir sürü rezillik şimdi kendi itiraflarıyla birlikte büsbütün ortadadır... Hep beraber okuyor, biliyoruz. Bu birincisi.

İkincisi, bu basın tekellerinde yazarlığın, gazeteciliğin artık bir patron gazete patronunun avukatlığına dönüşmesiyle ilgilidir. Artık, oralarda yazar ya da gazeteci kalmamıştır, sermayenin avukatları vardır. Köşelerinde hemen hergün patronlarının haklılığını, dürüstlüğünü, doğruculuğunu yazıyorlar. Bunlara göre, kendi patronları en temiz, en doğrucu ve en 'hakiki' gazetecilik yapan kurumun başındadır. Dürüst gazeteciliğe ihtiyaç vardır ve kendi gazeteleri en dürüst gazetecilik anlayışıyla 'sevgili halkına' bu hizmeti sunmaktadır. Öteki gazetelere, yazarları ve patronlarına karşı temiz basın kampanyaları açılmalıdır, ve benzeri.

Akla, Aziz Nesin'in **Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz** adlı eseri geliyor. Yaşar işsizdir. Sonunda bir şirkette iş bulur. İşi, patronun dediklerini, "haklısınız efendim, doğru söylüyorsunuz efendim" biçiminde cevaplamaktır. Bunları güzel anlatıyor. Ama bir farkla. O öyküde Yaşar, bunlar gibi rantiyer değildir. O, ekmek parasının peşindedir. Farkları burada. Bunlar bu evet efendim, sepet efendimlerden milyarları götürüyorlar ve asıl gerekçeleri ne temiz basın, ne dürüst gazeteciliktir. Sistemin pazarından pay kapmaca oyunu oynuyorlar.

Halbuki Yaşar, hergün evet efendim, sepet efendim demeye fazla dayanamaz ve ceketini aldığı gibi çeker gider.

Halk, basın tekellerine güvenini yitirse de dürüst gazetecilik palavralarına bıyık altından gülse de bir yanılgı, ya da bilinçsiz davranış hala sürüyor. Meta tüketimiyle, meta toksinlenmesiyle bir kez zehirlenmiş olduğundan, bu gazeteleri, kuponlarını kesebilmek için satın almayı sürdürüyor. Hernekadar, bazı gazete okurları, yıllardır aldığı gazetenin, karşı gazeteye karşı haklı olduğu konusunda gazetesiyle kendini özdeşleştirerek savunma yapıyorsa da aslında, bu karşılıklı itişmenin, genel anlamda kendilerine itibar kaybettirdiğini bilen bu gazeteler, halkı bir anlamda rüşvete bağlıyor.

Hesaba vurulduğunda, verdikleri tüketim nesnelerinin pek çoğunun piyasa fiyatının üzerinde bir paraya malolduğu kesindir. Ama bir kez tüketim çılgınlığına tutulmuş halka karşı, mülk edinme duygusunu iyi kullanan bu basın tekelleri bir anlamda ideolojilerini zoraki biçimde okura iletmenin bir yolu olarak kullanıyor.

Yani, bir taşla iki kuş.

Hem satışlarını artırıyorlar hem de sistemin güzellemesine dönüştürülmüş iki haberi, bir iki yorumu okutmakla ideolojik fayda sağlamış oluyorlar. Sağladıkları kar da yanlarına "kar" kalıyor.

kopuş sahneleri kopuş

Gazetelerde yeni bir haber 'kapitalizm tarihe karıştı'

Pazar nizamının bekası

6 Eylül 1995 tarihli **Hürriyet** gazetesinde, "Uçak Gemisi Tarihe Karışıyor" başlıklı bir haber çıktı. Sakın başlığa aldanıp, dünya kapitalizminin saldırıları sona mı erecek diye, sevinmeyin. Haber, "Amerikan yönetimi 2 bin yılının savaş makinesini devreye sokmak için hazırlıklarını son aşamaya getirdi" diye başlıyor. Habere göre, en geç beş yıl içinde yeni savaş gemileri kullanılmaya başlanacakmış. "Pentagon'da binlerce uzmanın uzun yıllar çalışma sonucunda projesini bitirdikleri yeni gemiler, uçak gemilerinin yaptığı her işi hem de daha etkin bir şekilde başarabilecek"miş. Belki bu haberi, Kopuş Sahneleri'nde hiç ele almazdık. Hepimizin bildiği bir şey, kapitalizm savaş üretmek zorunda. Nâzım Hikmet'in, fakir bir şimal kilisesinde rahibe söylettikleri hala kulaklarımızda çınlıyor. *Harbediyoruz: / pazar ve mal nizamının bekası için. / Kömür, lastik ve kereste,/ ve kendi değerinden fazla yaratan iş kuvveti/ satılmalıdır./ Patiska, benzin/ buğday, patates, domuz eti/ ve taze gümrah bir sesin içindeki cennet/ satılmalıdır. / Güneşli bahçesi ve resimli kitapları çocukluğun/ ve ihtiyarlığın emniyeti/ satılmalıdır."*

Gerekirse yine savaşılacaktır. Çünkü tekelci kapitalizme göre, "kundak bezinin çeşidiyle belli olmalı herkesin yeri".

Savaş gemilerinin yerine yenilerinin yapılması, bunun için.

Livaneli'nin barışçısı

Belki bu haberi, Kopuş Sahneleri'nde hiç ele almazdık. Hepimizin bildiği bir şey... Hatırlamakta yarar var yine de. Hele bazı unutkanlar, bir de Zülfü Livaneli'nin yazısını okumuşsa, bir kez daha hatırlamak zorunluluğu var.

Livaneli'nin **Milliyet** gazetesindeki 7 Kasım 1995 tarihli yazısının başlığı "Barışın Kan Bedeli". Yazı, Rabin'in öldürülmesiyle ilgili... Livaneli, "İzak Rabin: Barışı savundu ve öldürüldü" diye başlıyor yazısına. Rabin neyi savundu, bu yazılacak, şimdi okumaya devam... "21. yüzyılın eşiğinde barışı savunmak bu kadar tehlikeli ve zor mu olmalıydı? İşte **Unesco** bunun için, dünya çapında bir 'Barış kültürü' programı uygulamaya çalışıyor. Barışa ulaşabilmek için önce savaşa dayalı kafa yapılarımızı ve kültürümüzü değiştirmemiz gerekmekte."

Dediğimiz gibi... Livaneli'nin yazısını okuyanlar, bu yazıları okudukça, hiç kuşkusuz, varlıkla bilinç arasındaki diyalektik ilişkiyi unutuyor. Uçak gemilerinin "tarihe karışıp", yerlerini daha gelişmişlerinin aldığı bir dünyada, hangi "barış kültürü programı", savaşa dayalı kafa yapımızı daha doğrusu yapıları ve kültürünü değiştirecek. Savaşın üreticisi kapitalizmi ortadan kaldırmadan, bu mümkün mü. Değil. Mümkün olmadığını Livaneli de biliyor.

Gelelim Rabin'e... Yazı şöyle bitiyor. "Ayrıca **İzak Rabin,** Ortadoğu ülkelerinde sık sık rastlandığı gibi bir diktatör değil, kurumları işleyen bir rejimin başbakanıydı. Dolayısıyla onun ölümü barış sürecini yarıda bırakmayacak, misyonu **Şimon Peres** ve arkadaşları tarafından devam ettirilecektir."

Rabin barışı mı savunmuştu, yarıda kalmayacak olan barış süreci midir. Yoksa sözkonusu olan, Amerika'nın Ortadoğu'daki çıkarları ve "pazar ve mal nizamının bekası için" uydusu ve izleyicisi ülkelerle işbirliği içinde yaptığı gizli savaş mıdır.

İsrail-FKÖ savaşının komutanı Rabin, daha sonra İsrail'in emperyalist çıkarlarını revize edip, Ortadoğu'da dünya kapitalizminin çıkarlarının temsilciliğini yaparken, kendi elleriyle yarattığı bir savaş makinesinin kurbanı olmuştur. Şimdi elbette bu "misyonu Şimon Peres ve arkadaşları tarafından devam ettirilecektir". Kapitalizmin ürettiği gizli ya da açık savaş sürecektir.

Onun için ihtiyaç savaşı doğuran ülkelerin yürüteceği "barış kültürü programı" falan değil... İhtiyaç, gazetelere o yeni haberi, **'kapitalizm tarihe karıştı'** haberini yazdıracak gelecek mücadelesidir.

sahneleri **kopuş** sahneleri

Yapısalcılık, anlam ve gerçekçilikte kanser

A. Necmettin Borteçin

Anlam ve gerçekçilik

Dilin ve düşüncenin evrimi, tarihi gelişimi, uzun bir inceleme konusu. Herbiri, başlıbaşına, tarihi içeriyor ve düşünceyle dil, birbirini koşulluyor. Genel kabul gören başka bir doğru da dil ve düşüncenin, bütün üretimlerde ağırlıklı bir yerlerinin oluşudur. Her ikisi de bir anlam içeriyor. Bu yönüyle anlam, insanın önünde çözülmesi gereken bir 'sorun' olarak duruyor.

Anlamın 'sorun' olmasının nedenleri çeşitli. Aslında anlam sorunu diye bir sorunun oluşumu, dilin ya da dile ilişkin üretimlerin ideolojik kullanımıyla ilgili. Yani, ideolojik nedenlerle anlam da dille birlikte bozuluyor, ya da **anlamsızlaştırılıyor.**

Anlam sözkonusu olduğunda, gerçek ve gerçekçilik sorunu da gündeme geliyor. Daha çok sanat alanında yürüyen gerçek ve gerçekçilik tartışmaları, sadece **edebi** bir sorun değil. Bu aynı zamanda, politik, felsefi ve kültürel bir sorun.

Eğer, gerçekçi olmayanlar, ya da gerçekliği bir biçimde reddedenlerin, yanılsamalarını gerçeklik ve bunun ifadesini de gerçekçilik olarak sunmasalardı sorun bu denli karmaşık olmazdı, ya da karmaşıkmış gibi görünmezdi. Ama böyle olmuyor. Tartışmalar, felefeden poltikaya, sanattan iktisada kadar birbirini sürekli koşullayan insan etkinliklerinde sürerken, gerçekçiliğe ve gerçekliğe reddiye yazanlar, yanılsamalarını gerçeklik, bu yanılsama içinde ürettiklerini de gerçekçilik olarak sunma sevdasındalar.

Bu yaşananlar, insanın düşünme süreçlerini, pratik hayattaki etkinliğini ilerletici bir süreç oluşturmuyor. Tersine, anlamı ve gerçekliği ve buna bağlı olarak da gerçekçi düşünme biçimlerini karmaşık... içinden çıkılamaz bir sorun haline getiriyor.

Birincisi, tartışmalar, ya **üstdil** denen entellektüel gevezelik ekseninde, anlam bozularak ya da yapılara indirgenmiş biçimiyle sürüyor veya egemenliğini ilan etmeye çalışıyor, ikincisi ve belki daha önemlisi, örtük biçimiyle maddeci felsefenin, marksist düşüncenin temeline sokulmaya çalışılarak, bu düşüncenin sulandırılma çabaları oluyor.

Hangi yandan girilirse girilsin, sonuç değişmiyor. Tartışma gibi görünen durum tartışmamaya... anlam da anlamsızlığa itiliyor.

Hayatı değiştirme iddiasında olanlar, kendini hayata uydurmanın teorisini yaparken, gerçekliği çarpıttığı gibi, anlamı da bozarak gerçeklikten kaçıyor. Tekelci sisteme uyum sağlamanın teorisini yapanların bollaştığı tekellerin ortaçağında, her değişikliğin bir nedeni olduğunu anlamak ve bilmek gerekiyor. Anlamak ve bilmek yetmiyor. Nedenlerini bulmak ve öğrenmek gerekiyor. Değişimin nedenleri saptanmadığı sürece, neyin değişip neyin aynı kaldığının ayrımına varmak güçleşiyor.

Bir yanıyla anlam sorunudur bu. Bir yanıyla da anlamlandırma sorunu. Anlamı verenin ne olduğu sorunu çözülmeden, her ikisini de anlamak güçleşiyor. Gerçekliğin olgusal yönünü anlasanız bile anlamlandırıp doğru anlamı yükleyemiyorsanız, olguların, gerçekliğin sadece bir yüzü olduğu gerçeğini kavrayamıyorsanız, idealizmin batağına saplanmaktan ya da öznelcilikten kurtulmak mümkün olmuyor.

Anlamı fetişleştirilmiş bir yapı olarak dil'e kurban edenlerin, dilin **dizgesel mükemmelliğini** fetişleştirenlerin, gerçeklikle doğru bir ilişkiye girmesi ya da gerçekçi olması mümkün değil. Aynı biçimde, ideolojilerin de dile ya da bireyin varoluşuna indirgenmesi, gerçekliğin bozulmasına ve anlamın kaydırılmasına yolaçar. Böyle bir gerçeklik ve birey ilişkisi içinde, anlamdan ne anlaşıldığı sorusunu yanıtlayabilmek için, karmaşıklığa bezenmiş ve felsefi bir sorun gibi görünen, ama aslında gerçekliğin saptırılmasından başka bir şey olmayan gevezeliklere girme tehlikesi başgösterir.

Dilin dizgesel mükemmelliği iddiaları kadar, varoluş da sorunun kaynaklarından biridir. İnsan etkinlikleri, etkin insanın varoluş nedeninin bir yanıdır elbette. Bunu reddetmek mümkün görünmüyor. Ama, insanın varoluşunu gerçekleştirebilmesi için, etkinliğini sürdürdüğü pratiği kendi ben'ine ya da fetişleşmiş bireyliğine indirgemesi, ancak, gerçeklikle kurduğu yanlış ilişkiden kaynaklanır.

Şöyle de söylenebilir... Varoluşunu, sadece pratiğiyle dolaylandırırken, gerçekliği de sadece kendi pratiklerinin bir sonucu olarak yücelten insanın gerçekçiliği, elinde elma şekeriyle dolaşan bir çocuğun mutluluğundan başka bir şey değildir.

Böyle bir 'çocuğun' nesnelliği abartışındaki ya da kendi nesnelliği dışındaki nesnelliği yoksayışındaki, buna gözyumuşundaki de denebilir, şeker tadının toplumsal sonuçları son derece trajiktir.

Gerçekçiliğin, bu bakımdan anlamlandırma sorunu olduğu kadar felsefi boyutunun birincilliğini ve kaçınılmazlığını hatırlamakta yarar var. Yoksa, ne mevcut toplumsal ilişkileri parmakla göze sokmak gerçekçi olmak için yetiyor ne de kendi nesnelliğini koruyabilmek için gerçeklikten kaçarak **temiz kalmak.**

Pragmatizm ve anlam

Pragmatizmin de bu anlamda ölçüsü yok. Ölçüsüz pragmatizm, anlamı ve gerçekliği bozmanın yollarından biri.

Bir yandan, muhalif ya da eleştirel bir tarzla tekelci kapitalist sisteme karşı çıkmanın anlamını, anlam olmaktan çıkararak retoriğe indirgemek, ki buna eleştiriyi veya muhalifliği sadece söylemde tutmak da denebilir, bunun anlamını yücelterek gerçekliği bozmak ve yanılsama yaratmak, anlam-pragmatizm ilişkisinde önemli bir yer tutuyor.

Eleştiride şiddeti ya da isyanı tek unsur olarak görmenin tehlikeli bir ucu var. O da kendi nesnelliğini bütün toplumsal ilişkilerde baskın unsur olarak görmek ve göstermek. Bir yanıyla, burnunun ucundaki idealizmi ve sapmaları yoksayıp, yani kendi gözündeki kazığı görmeyip başkasının gözündeki çöpü çıkarmaya çalışmayı belgeliyor, bir yanıyla da öznelciliğe yolaçıyor.

Tarihe ve toplumsal ilişkilere nesnel bakamayış, tarihe ve toplumsal ilişkilere "ağzı ayrık biçimde" bakmanın kaçınılmaz sonucu oluyor. Aynalara gidiliyor ve "ayna... ayna söyle benden büyüğü var mı..." soruları soruluyor.

Pragmatizmde bütün aynalar ve anlam parça parçadır, kırılıyor...

Burada da gerçekliği ve gerçekçileri aramanın anlamı yoktur. Anlamı, anlamlandırmanın nesnel koşullarını ve gerekçelerini de. Adı ne konursa konsun, çocuk elinde bir elma şekeriyle dolaşıyor ve elma şekerinde bütün dünyasını kuruyor. "Bu dünya", bir elma şekerinin kaçınılmaz sonucuna uğrayarak yenip bitiriliyor, ki buna tüketmek demek daha doğrudur.

Böyle olmasa, bugün hala yapısalcılığın, varoluşçuluğun, öznelciliğin ve tekbenciliğin kökleri, bu kadar sağlam, ya da sağlammış gibi görünmezdi pek çok kişiye veya gerçekliğin ve gerçekçiliğin kişiden kişiye mutlak değişkenler olduğu yanılsaması sürmezdi.

Albert Birkle

Ağlamak, gülmek ve anlamak

G. V. Plehanov, kendisini eleştiren bir eleştirmene karşı yazdığı satırlarda önemli bir noktaya vurgu yapar. Plehanov, "bireyin gelişmesi üzerinde toplumsal çevrenin etkisini kabul eden yazarları övüp, bu etkiyi kabul etmeyen yazarları yerdiği" için eleştirilir. Buna karşı Plehanov diyor ki, "(...) Bir eleştirmen için, eleştirmen olmak sıfatıyla, 'gülmek' ya da 'ağlamak' değil, 'anlamak' sözkonusu olduğuna göre, bu yargı yeteri kadar saçmadır zaten".

Gerçekten de **sadece** 'bireyin gelişmesi üzerinde toplumsal çevrenin etkisi'ni sözkonusu etmek, eleştiri nesnesini, tek başına bırakacak ve anlamını bozacaktır. Üstelik, 'bireyin gelişmesi' denen şey, tek başına hiçbir anlam taşımıyor. Bugün, 'bireyin gelişmesinde çevrenin etkisini' yazan, ama, 'tekelci sistemin gelişen bireyi'ni estetize eden ve mutlaklaştıran pek çok yazar var. O yüzden, bu kategorinin tek başına ele alınması mümkün görünmüyor. O nedenle, Plehanov'un da Spinoza'nın da söylediği gibi, gerçekliğe yaklaşımda, ağlamayı veya gülmeyi değil anlamayı esas almak gerekiyor.

Bu ilişkileri çözümlerken anlamak esas olduğuna göre, eleştiri nesnesinin sosyolojik, felsefi, ideolojik ve estetik olarak anlaşılması gerekiyor.

Anlam'ın ve gerçekliğin doğru algılanmasının önemi burda. Ancak, anlam bir yanda dururken, bunu doğru biçimde anlamlandırmak gerekiyor. Anlam bir dışgerçeklik, anlamlandırma da bu dışgerçekliği nesnel biçimde özümsemek ve çözümlemek oluyor. Böyle bir anlama ve an-

Gerçekten de sadece `bireyin gelişmesi üzerinde toplumsal çevrenin etkisi'ni sözkonusu etmek, eleştiri nesnesini, tek başına bırakacak ve anlamını bozacaktır. Üstelik, `bireyin gelişmesi' denen şey, tek başına hiçbir anlam taşımıyor. Bugün, `bireyin gelişmesinde çevrenin etkisini' yazan, ama, `tekelci sistemin gelişen bireyi'ni estetize eden ve mutlaklaştıran pek çok yazar var. O yüzden, bu kategorinin tek başına ele alınması mümkün görünmüyor. Spinoza'nın da söylediği gibi yaklaşımda ağlamak veya gülmek değil anlamak gerekiyor.

amlandırma çabası, tekellerin ortaçağına bakarak söylersek, nesnelliği bir yana atıp öznelciliği ve tekbenciliği ki buna fetişleştirilmiş öznellik demek daha doğru, fetişleştirilmiş öznelliğin bir varlık, bir varoluş biçimi ve nedeni yapan tekelci sistemde daha da karmaşık hale geliyor.

Buna en büyük katkıyı da idealizmin yan kolu olarak işlev yüklenen yapısalcılık ve varoluşçuluk yapıyor.

Yapısalcılık

Yapısalcılık, bunu bir yanıyla, parça-bütün ilişkisini metafizik biçimde açıklayarak yapıyor. Sadece dilbilim çerçevesinde kalsa, belki de bunu boş zamanı bol entellektüellerin vakit geçirmesi olarak görmek mümkün olabilirdi ya da böylesine dallanıp budaklanmaz ve sosyolojiden sanata felsefeden iktisada kadar yayılarak tarih ve toplumdışı yöntem ve kategorilerle üretilmiş teoriler ortaya çıkmayabilirdi. Böyle olmadı.

Yapısalcılık, burjuvazinin egemen ilişkilerinin baskın olduğu toplumlarda meta kültürünün bilinci durdurucu işleviyle ve bütün kültürel üretimlere bir kanser gibi sıçrayarak yayıldı. Eşzamanlılık, yapısalcılığın temel kategorisi. Saussure, dili bir göstergeler sistemi olarak ele alır ve bunu bütün tarihi gelişimi içinde, yani ardzamanlı olarak değil, eşzamanlı, yani tarihin belli bir noktasında, belli bir tarih anında inceler. Açıkça, olayların ve nesnelerin belli bir tarihsel sürecin, gelişmenin ürünü olduğu bilimsel görüşü olan tarihselliği reddeder.

Bir parantez. Antropolojideki yapısalcılık, başlı başına bir inceleme konusu. Ancak, Terry Eagleton'ın, yapısalcılığı antropolojiye de taşıyan Lévi-Strauss'un, insanın zihinsel yasalarının evrimini ve tarihsel gelişme yasalarını askıya alan düşüncelerine karşı söylediği şu sözleri kısaca hatırlamakta yarar var...

> *"En 'katı' yapısalcılık biçimlerine göre, bu derin yasalar bir kültürü aşan ve Lévi-Strauss'a göre insan beyninin yapılarında yerleşik olan kollektif zihniyette içerilmektedir. Kısacası yapısalcılık, tüyler ürpertici biçimde tarih-dışıydı: Soyutladığını savunduğu zihin yasaları, (koşutluk, karşıtlık, ters çevirme vb.) insan tarihindeki somut farklılıklardan etkilenmeyen genel bir düzeyde işliyorlardı. **Olimpos dağının yüksekterinden** bütün zihinler aynı görünüyordu. Edebi metnin temelindeki kural-sistemlerini belirleyen yapısalcılığın, oturup bundan sonra ne yapacağını düşünmekten başka bir işi kalmamıştı."*

Lévi-Strauss'un ve yapısalcıların yeni diye sarıldığı bu düşünceler, Kant'ın benzer düşüncelerinin tekrarından başka bir anlam taşımıyor.

Yapısalcılığın bu tutumu, bu benzerlikle de kalmıyor. Dili ve evrimini açıklarken askıya aldığı etkileşimi ve tarihsel koşulları, Husserl'in nesneleri paranteze alan zihnin o nesneyle ilişkisini inceleyişindeki tanıdık tavrını, idealizmi görmemek mümkün değil. Yapısalcılığın idealizmi bununla da sınırlı kalmıyor. Anlamı da gösteren ve gösterilene indirgeyerek, dili bir işaretler dizgesine dönüştürüyor. Böylelikle dil, anlamın dışına, birtakım işaretlere, simgelere kurban ediliyor.

Yine hatırlamakta yarar var. Dilin etimolojik yapısını da zedeleyen bu tavır, anlamı tek başına bozmuyor. Anlamı bozmada yardımcı oluyor. Böyle bir kategorize ediş, dilin ne söylediğiyle değil, "söylediklerine imkan tanıyan yapıyla ilgilenir".

Bir yapısalcı için en korkutucu soru, "ne söylüyorsun, söylediğinin anlamı nedir..." sorusudur. Yapısalcı böyle bir sorudan hoşlanmaz. Hoşlanmaz, çünkü onun için önemli olan, "ne söylediği" değil, söylediğine, "söyleme imkanı tanıyan" yapıdır.

Parça-Bütün

Yapısalcı için, örneğin **elma** sözcüğü, **e-l-m-a** harflerinden oluşmuş ve rastgele seçilmiş bir dizgedir. Burada **elma** sözcüğü "gösteren", küre benzeri biçimindeki, renkli ve tatlı nesne olan şey de gösterilendir. Gösteren, yani elma sözcüğü ile gösterilen, yani küre biçimindeki, renkli ve tatlı nesne arasındaki ilişki, keyfi ve raslantısaldır.

Burada, elma sözcüğünün, bir yapısalcı için, nesneye yüklenmiş ve onda bir yönüyle içkinleştirilmiş anlamıyla, sözcük arasında, yapısalcının diliyle, gösteren arasında bir ilişki yoktur, daha doğrusu bu ilişki keyfidir. Örneğin, **elma**'nın kendi içinde bir anlamı yoktur, sadece **olma, almo, mela, alme** olmadığı için, elma'dır.

Halbuki insan, dışdünyadaki nesneleri, durumları, olguları adlandırır, kavramlaştırırken, onlara bir anlam yükler ve soyutlar. Bu soyutlamaların insan düşüncesinin ve evriminin önemli bir yolayrımı olduğu biliniyor. Bu nedenle de nesnenin, durumun ya da olgunun soyutlanarak anlamlandırılması ile bu anlamlandırmada kullanılan araçlarla anlamlandırılan arasındaki ilişkinin *keyfi* olması mümkün görünmüyor. Bu, tıpkı hidrojen ve oksijenin birleşerek suyu oluşturmasındaki durumun keyfiliğini önesürmek gibi bir şeydir. E, L, M ve A harflerinin birleşerek elma sözcüğünü oluşturmasının ve bu sözcüğün de bir nesneyi tanımlaması ve anlamlandırmasını "keyfilik"le açıklamak, bütünü parçaların toplamı olarak görmekten öte bir anlam taşımaz. Halbuki bütün, parçaların toplamı değildir ve parçaların tek tek özelliklerini taşımaz. Dolayısıyla, tıpkı hidrojenin de oksijenin de yanıcı olmasına karşın, birleştiklerinde yanmayı yokeden bir maddeye dönüşmesi gibi. Ama bu birleşme bir kurallar, yasalar sonucu oluşur ki buna keyfi demek mümkün değildir.

Aynı şekilde, harflerin birleşmesi sonucu oluşturulan bir anlam, harflerin teker teker ayrı özellikler göstermesi nedeniyle, ya da başka anlamlar üretilebilme olanağı nedeniyle keyfilikle açıklanabilir bir durum değildir.

Terry Eagleton, yapısalcılara atfen, "dili etkin biçimde inceleyebilmek için göstergelerin göndergeleri, yani onların ifade ettikleri şeyler paranteze alınmalıydı" dedikten sonra şöyle söyler...

> *"Genelde yapısalcılık bu dil kuramını, dilin dışındaki nesne ve etkinliklere uygulama çabasıdır. Bir miti, güreş maçını, kabile akrabalık sistemini, lokanta mönüsünü veya bir yağlıboya resmi göstergeler sistemi olarak görebilirsiniz; yapısalcı analiz, bu göstergelerin anlama dönüşmesini sağlayan temel yasaları (yapıları bakımından) belirlemeye çalışacaktır. Göstergelerin gerçekte ne 'söylediklerini' büyük oranda görmezden gelecek ve göstergelerin arasındaki iç ilişkileri inceleyecektir."*

Bu tavır, şiir ya da bir öykü veya roman analizinde ve eleştirisinde de baskın hale geldi, yapısalcılığın yaygınlaşmasıyla. Örneğin bir çiçeğin, kokunun ya da güneş imgesinin anlamını çözmeniz için o çiçeğin, güneşin ya da imgeleştirilen nesnenin genel bilgisinin edinilmesi gerekmez. Onların anlamı, şiir içindeki öteki imgelerle çözülebilir.

Yapısalcının korkulu düşü olan, "bunun anlamı nedir" sorusunun bir kez daha sorulması gerekiyor. Yapısalcının cevabı, " öteki imgelerle olan ilişkisine bak" olacaktır. Ama öteki imgeler de aynı mantıkla örülmüş olduğundan çemberin içinde dönüp durmak zorunda bırakılacaktır okur. Bir imgeden ötekine giderek sarmal yerine çember içinde dolaşan idealist felsefenin yapısalcı şair ve eleştirmeninin istediği, okuru da aynı idealist yapısalcı ideolojinin çemberine sokmaktır. Anlam mı... atın çöpe gitsin.

Anlam paranteze, yapı gökyüzüne

Bu yöntemle anlamı ve nesnel gerçeklik kavrayışını bu dünyada aramak imkanı ortadan kalkar. Yapıyla birlikte gökyüzüne çıkarılan anlam, artık bir ilahi durumdur ve bu dünyada, aynı anlama gelmek üzere maddi gerçeklikte olmayan bir şeydir.

Burada artık bütünlükten sözetme imkanı ortadan kalkmıştır. Dil ve ifade ettiği anlam, bir işaretler sistemine, yani, dilin özgül bir biçimine indirgenmiştir. Giderek bu bakış, anlamı, dilin özgül bir biçimi olan yapısıymış gibi gösterilir.

Yapısalcılığın bu teorisini sanata, eleştiriye, felsefeye, iktisada, antropolojiye ve ideolojilere de sokarak, bunların özgül **biçimlerini** kendileri gibi göstererek meşrulaştıran tekelci sistemin ideologları artık, bu insan etkinliklerini, ilişkilerden doğan pratikler olmaktan çok dil'e ve varoluşa, bir anlamda da fetişleştirilmiş **biçim**'e indirgemiştir.

Biçimlerin çoğaltılması yoluyla da aslında birbirinin aynı olan, sonunda aynı sonuca varan bütün bu **çeşitli biçimlerden** doğan yığıntının çeşitlilik, çoğulluk olarak algılanması sağlanmaktadır. Bilginin anlamını da bozan bu bakış açısı, insanlara biçimin bilgisini dayatmış ve biçimin bilgisi dışındaki hiçbir bilginin edinilememesi sonucunu doğurmuştur. Pozitivizme yolaçan bu durum, tarihi de ilişkileri de olgulara bağlar. Çünkü bu durumda insan dışdünyaya ilişkin edindiği biçimsel ya da olgusal demek daha doğru, olgusal bilgileri sadece görebildiği, algılayabildiği oranda kullanabilir. Öznelciliğin, fetişleşmiş öznelliğin baskınlığının bir ucunu da burada aramak gerekiyor.

Anlamın katıksız özneliğe bürünmesiyle gökyüzüne çıkması arasında sıkı bir ilişki vardır ya da fark yoktur denebilir.

Böyle bir bilme ve anlamlandırmanın köleleşmekten, köleleştirmekten öte bir sonucu olmayacağı açıktır. Yapılara, olgulara, öznelliğe indirgenmiş, tarihsel ve toplumsal bağlarından koparılmış bütün **biçimlerin** bir anlamda gerçek olabilmesine rağmen, sadece **biçimde bir gerçeklikten** ibaret kalacağı açıktır.

Böyle bir bilme, anlamlandırma ve çözümlemenin sonucunda, burjuva birey bilinciyle, burjuva ben'ine sarılmanın tarihi sonuçları acı birer deneyimdir...

Brecht'in de dediği gibi, nasyonal sosyalizm de bir sosyalizmdir, ama sadece biçimden ibaret bir sosyalizm. Yapısalcılar için de dil böyle görünüyor. Sadece biçimdeki dil ve biçimin anlamı.

yalnızlık

bir kuş konuyor dala
ürkek
ve bana güvensiz
arılar daldan dala bir öykü
şaşırıyorum kelebeğin oynaklığına
yapraklar onyedisinde kız
salınır ha salınır
çimenlerde
top oynuyor çocuklar
darılıp barışıyor
mızıkıp gülüşüyorlar

bir köpek geçiyor uzaktan
umarsız
dili bir karış
kuş uçup gidiyor
ben yapayalnız...

Mevlüt Kırnapçı

Yapısalcılık, dil ve öğrenme üzerine [*]

M. Yılmaz Öner

C. L. Strauss, "Vahşilerde Düşünce(**)" (La Pensee Sauvage) adlı başyapıtının birinci bölümüne girerken şöyle diyor:

> *"Ağaç ve hayvan gibi kavramları oluşturmak için kullanılacak ifadelerin bulunmadığı dillerle uğraşmak uzun bir süre çok ilgi uyandırdı. Oysa bu dillerde bitki ve hayvan türlerini tüm ayrıntılarıyla yansıtacak sözcükler vardır... 'ilkel' insanların soyut düşünme yeteneğinden yoksun oldukları tezini güçlendirmek isteyenler, bir dildeki soyut sözcüklerin çokluğunun yalnızca uygar dillere özgü bir özellik olmadığını kanıtlayan örnekleri bir yana bırakıyorlar... Oysa her dilin cümle yapısında ve anlatım biçiminde öyle yardımcı araçlar vardır ki bunlar, sözcüklerin eksikliğini giderirler... İlkel insanların zihinsel yoksulluğunu ileri sürenler, savlarını kanıtlamak için, bu insanların dillerindeki genel ifadeleri özgül deyimlere oranla çok daha fazla olduğunu belirtiyorlar. Oysa kanıtlarındaki tek-yanlılık daha buradan belli değil mi... Örneğin Krause (Tlingit Indians, 1956) şöyle diyor:*
> *'Bitkilerden ve hayvanlardan söz ederken Kızılderililer yalnızca faydalı ve zararlı olan türleri sayıyorlar, ötekilerine ise, hepsine birden ve hiç ayırım gözetmeksizin ya ot ya da kuş deyip çıkıyorlar. '"*

L. Strauss bu düşüncelere şöyle karşı çıkar gibi görünüyor: **Anlaşılıyor ki, çağımızın gözlemcisi insan da böyle düşünüyor, yani yerliler nesneleri ihtiyaçlarının yol gösterdiği ölçüde kavramakta, ona göre adlandırmaktadır.** Yine L. Strauss aslında **Krause**'nın yorumunu kuşkuyla karşılamaktadır. Çünkü kavram oluşturumunda "yardımcı-araçların" (ki bunlar, onun için salt-dizinsel/dilsel araçlardır) ihtiyaçlardan önce geldiğini savunuyor. Peki, dildeki boşluklara engel olan şu "oluşmamış" sözcüklerin boşluğunu dolduracak **yardımcı-araçlar** acaba ihtiyaçların giderilmesi sürecinde, dolayısıyla "öğrenme süreci" içinde oluşmuyorlar mı? [bak. Y. Öner'in Öğrenme Sürecinin Temelleri adıyla yayınlanan araştırması, Doğa Bilim dergisi, Haziran 1982] Öyle ya, nesneleri, ihtiyaçların yol gösterdiği ölçüde "öğrenmek" ya da "kavramak" öğrenme olayının **ölçüsü** değildir de nedir? Kültürlenme-Kültürleme Süreci adlı makalemizde tanımladığımız "yaşayan kategori", yani Kültür Organizması ya da "İnsan-Çevre İkilisi" bizim açımızdan, sosyal değişmelerin ve bunlara paralel olarak dilde de meydana gelen değişmelerin kaynağı saymak gerekiyor. Evet, insanın yeniden-ürettiği ve insanı da yeniden-üreten, kültürel mekanizmalardan biri olan dilde de tüm "asıl" ve "yardımcı" araçları birlikte üreten kategori bu canlı kaynak ya da yaşayan kategoridir. Başka bir deyişle kültür-organizması dediğimiz insan-çevre ikilisinden başka bir şey değildir. Genelde sosyo-ekonomik araçlar, özelde dilsel araçlar, bunların dönem dönem eksilmesi veya zenginleşmesi, hep bu kültür organizması içinde, onun iç-çatışmaları ya da iç hastalıkları biçiminde meydana geliyor.

Şimdi bu iç-çatışmaların sosyal içeriğini, **Yapısalcılar** gibi bir yana bırakıp, onların eğildikleri konuya, yani dildeki yapılanma olayına kavramların oluşumu açısından gelelim.

Bilinçli İmge: Eylemin rastgele-dizinleşen izdüşümü

Biz bilinçli imge denince şunu anlıyoruz: Çevreye (doğaya ya da topluma) karşı davranışlarımızın (ki bunlar eylemler veya reaksiyonlardır), duyumsal (görsel, işitsel, dokunsal... vb.) birimlerden oluşturduğumuz dizinlere, daima doyuma (ihtiyaç-giderime) yönelik tercihlere bağlı olarak, ama ya rastlantısal (henüz öğrenilmemiş tercihleme) ya da zorunlu (öğrenilmiş-amaçlı tercihleme) bir biçimde dökülüp düşürülmüş izleridir. [Sözkonusu dizinler, yazı ve konuşmada olduğu gibi ardısıra dizilme biçiminde olabilir veya müzik ve resimde olduğu gibi hem ardısıralama hem de yanyanalanma biçiminde olabilir ve bu, dildeki yapılanmanın salt biçimsel yönünü ilgilendirir.]

Kavram: Eylemin amaçlı-dizinleşen izdüşümü

Ancak şunu unutmayalım ki kavramlar davranışlarımızın doyum-sağladığı öğrenilmiş tercihlere, yani daima belli bir amaca yönelik izdüşümleridir ki bu amaç, insanın kendini yeniden-üretmesidir. Kısacası kavram, davranışlarımızın üretilmesi, öğrenilmiş bir izdüşüm yani yeniden üretilen bir izdüşümdür. Özetlersek, **Bilinçli İmge;** ilkin rastlantıya, henüz öğrenilmemiş bir tercihe, böyle bir amaca yönelir. Bu aşamada bilinçli imge üretilmesinin öğrenilmesi gerekmeyen ya da yeniden-üretilmesi gerekmeyen bir izdüşümdür. Bu gereklilik davranışların öğrenilmiş bir tercihe, böyle bir amaca yö-

nelmesiyle doğar ve Bilinçli İmge işte o zaman Kavram haline gelir, artık rastlantıya yönelmez. Öyleyse **kavram,** davranışların öğrenilmiş bir tercihe, böyle bir amaca yönelik izdüşümüdür, üretilmesinin öğrenilmiş olması ya da yeniden-üretilmesi gereği buradan gelir.

Şimdi bir adım daha atalım ve soralım: Davranışlarımızın izlerinin düştüğü şu duyumsal dizinlere benzeyen, izomorf bir dizi tasarlamak olanaklı mıdır? Evet. Şöyle ki, beyin hücre veya dokularının metabolizması (dediğimiz açık veya akar-sistemin) içinden geçen akar suyun "ayna"yı andıran düzlem kesitine benzetebiliriz bu dizinleri...

Evet, bu dizinleri, bir bakıma, akar suyun Ayna'yı andıran düzlem kesitine benzetirsek, kavramlarımız, eylemin işte bu dizinler aynasındaki yansımalarıdır da diyebiliriz. Her baktığımızda onları yeniden görüp algılarız. Dizinler akıp değişse, biz eylemimizin bu aynaya düşen izlerini, eylemin yansımasını görürüz.

Özetlersek, bir yanda duyumsal birimlerden kendi eylemimizle yarattığımız bir dizin, onun karşısında da kendi yarattığımız bu dizinden birtakım sinyaller (uyarılar) alan, yani dizini bir dış nesne gibi algılayan yine biziz. Kısacası kavramlar deneylerimizin (eylemlerimizin) biyogenetik amino-asitlerinin dizinleşmesine paralel olarak, duyumsal birimler aracılığıyla dizinleştirilmiş izleridir, yani kavramlarımız eylemlerimizden, biyogenetik birimlerin dizinleşmesine paralel bir süreç içinde oluşuyor.

Evet, kavramlar, deneylerimizin, eylemlerimizin dizinleştirilmiş izleridir, yani eylemlerimizden doğmaktadır. Peki ya eylemlerimizin, davranışların ardındaki kökneden hangisidir? Bu neden veya etken, çevreye (doğa ve topluma) karşı gösterdiğimiz tepkilerdir (reaksiyonlardır). Bunları, çevreye borçluyuz, bunlar çevreden algıladığımız uyarı-sinyallerden koşullanıp öğrendiğimiz, ve bilinçleşmekte olan imgelerdir ki onları geriye birer bilinçli imge halinde çevreye doğru amaçlı olarak veya öğrenilmiş bir tercih yaparak yönelttiğimiz zaman bilinç içerikleri (edim) adını alırlar. Kavramlaştırma işte bu tepkileri, dolayısıyla eylemleri dizinleştirmekle başlamaktadır.

Yeniden soralım: Tepki nedir?

Tepki, çevreden algıladığımız uyarı-sinyallerden oluşturduğumuz (ki bu oluşturmaya, öğrenme diyoruz) ve bu kez gerisingeriye bizim çevreye verdiğimiz uyarılardır. (Öğrenme Sürecinin Temelleri adlı makalemize bakınız). İnsan-Çevre İkilisi dediğimiz Kültür Organizması ya da Yaşayan Kategori işte Çevreden-İnsana ve de İnsandan-Çevreye yönelen bu Etkileşme Uyarı Girdi-Çıktı'larıyla beslenip yaşamaktadır ve Yaşar-Kalma Sorunsalı daha doğrusu Olasılığı bu yüzden sözkonusu olmaktadır. (Bak. Kültürlenme-Kültürleme Süreci adlı Makalemiz).

Eylemlerimizin nedensel şemasına böylece, değindikten sonra eylemleri duyumsal birimlerle dizin haline getirmenin çeşitli yolları olduğuna da işaret edelim:

1. Bilimsel yol: Duyumsal birimleri nesnel ve en kestirmeci kurallarla dizinlemek.

2. Sanatsal yol: Duyumsal birimleri öznel kurallarla veya nesnel dünyada fiilîleşmeyen kurallarla dizinleme.

3. Pratik yol: Duyumsal birimleri çok değişik kombinasyon olanaklarına ve çeşitli kurallara göre dizinleme.

Otto Dix, 1924

Ancak her dizinleme, yaşanan dönemin ideolojisinin üretilmesini bireylere öğretmekte olduğu kültür araçları (yani toplumun kendini aynen—yeniden—üretmesini amaçlayan kültürleme araçları) tarafından özgül biçimlerde belirleniyor ve her ideoloji, birimleri dizinlemeye, bir veya birkaç kombinasyon olanağını, dolayısıyla kuralını kullanarak yapıyor. Diyelim ki, sanatsal dizinlemeyi, şiirde Fütürizm denen kombinasyon olanaklarını kullanarak yapıyor ya da yalnızca folklor-tipi bir olanağı kullanıyor. Resimde yalnızca folklor-tipi çalışıyor.

Her dizinleme, duyumsal birimlerin belirli bir kombinasyonundan oluştuğuna göre, soralım: Örneğin işitsel-birimlerden (konuşma dillerinde) yapılan dizinleme:

(a) Soyut olarak kaç türlü kombinasyon ya da kural olabilir (teorik olarak konuşulabilir bir dilde)?

(b) Somut olarak kaç türlü kombinasyon ya da kural yaşamaktadır (fiilen konuşulan dillerde)?

Bu iki soruyu, hem görsel-birimli dizinler, hem dokunsal-birimli dizinler alanında sorabiliriz örneğin.

Yapısalcıların yola çıktıkları alan, yalnızca işitsel-görsel birimli dizinler alanıdır ve onda da elbette yalnızca ikinci sorunun karşılığını aramaktadırlar, çünkü birinci soru, matemetiksel kombinasyonlarla üretilebilecek yapay-yaşamayan ve konuşulabilirliği tartışılabilen bir dizinleme konusudur. (Sakın esperanto ile karıştırmayalım, çünkü o temel indo-germen dizin kombinasyonunu invariyant bırakan bir devşirme dildir). Üstelik işitsel

ya da görsel olsun, eylemlerden izdüşürülmeyen hiçbir dizinleme yaşayamaz, zorla yaşatılamaz, canlı kılınamaz. Eylemlerden yansıtılamayan ya da tersine söyleyişle: Ardında izlerini düşüreceğimiz veya yansıtacağımız bir eylemi olmayan dizin veya dil kendini aynen — yeniden— üretmeye zorlanamaz. Çünkü:

1. Eylemlerimiz daha başta belirttiğimiz üzere öğrenme olayında kökleniyor. Çevreden aldığımız uyarılara dayanıyor, algılanan uyarı-sinyallere karşı bir tepki veya davranış olarak doğuyor.

2. Peki, niçin doğuyor eylemlerimiz? Kendimizi aynen —yeniden— üretmek için, kısacası ihtiyaçlarımızı gidermek için... Özetlersek, bir dizinlemenin, özellikle dil'in bir canlı yaratık gibi, ama yapay (in vitro) olarak yaratılması, onu yeniden-üretecek olanlar olmadıkça, yani bu yapay dizinlemeyi kendilerini üretmek amacıyla tercih edecekler bulunmadıkça, olanaksızdır.

Demek ki, duyumsal birimlerden insanların yaptıkları her dizinleme, ancak ve ancak onların kendilerini aynen —yeniden— üretme ya da ihtiyaç giderme eylemlerinin yansıması (izdüşümü) olduğu sürece, yani kendisi de kendini —aynen— yeniden üretecek, canlı (yaşayan) bir metabolizma haline geldiği ve bundan böyle, yaşar-kalıcılığı sözkonusu olduğu sürece ayakta kalabilir.

Peki, her dizinlemenin kendini —aynen— yeniden üretme yeteğinin olması, yani insan eyleminin yansıması olması ve insan eylemi tarafından sahip çıkılıp yeniden-üretilmesi gerektiğine göre, sorabiliriz:

Canlı, yani konuşulan (görsel ve/veya işitsel) dillerde veya dizinlemelerde,

(a) bu dizinlere özgü birim-kombinasyonlarının, kendilerini aynen —yeniden— üretme yeteneğini (yani yeniden-üretme eylemindeki çatışmalar karşısında ayakta-kalıcılık yeteneğini) dolayısıyla çevredeki eylemlerin (yaptığı Kültürleme'nin) ve de tersine, bunların köklendiği (Kültürlenme'nin) uyarı-sinyallerin birlikte oluşturduğu Kültür Döngüsü'nü, içindeki çatışmalarla birlikte incelemekte mi yarar var, ya da şöyle diyelim: Aynen —yeniden— üretmeyi belirleyen Kültür-İdeoloji Döngüsü'nün yeniden-üretme yeteneğini incelemekte mi yarar var?

(b) Yoksa, bu dizinlemelere özgü birimlerin kombinasyon biçimlerini eylem-uyarı-eylem (yani Kültürlenme-Kültürleme) sürecinden, sürecin içindeki eylem çatışmalarından soyut ve bağımsız olarak incelemekte mi yarar var, yapısalcılar gibi?

İşte bu "çatışmasız" incelemenin bir örneğini de metafizikçi yapısalcılar veriyor.

Notlar:

(*) M. Yılmaz Öner'in Yayımlanmamış Yazıları - 2, yayına hazırlayan: İbrahim Aksoy. Y. Öner'in yazısının aslında bu başlık yok, başlığı biz uygun gördük. (İ.A)

(**) Bu kitap, Tahsin Yücel tarafından **Yaban Düşünce** adıyla Türkçeye çevrilmiştir. (1. baskı Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, 2. baskı Yapı Kredi Yayınları, 1994)

Temiz bir el gibi

Yalnızlık
temiz bir el gibi dokunur omzuma
inanmam
güz vursa da
kış soğutsa da
ürkek bir kuş olsa da yürek
kanat çırptığı mavi bir boşluk değildir
inanmam
ne saklar yıldızlar geceler boyu
başkaldırırken karanlığa
bilirim
rengini bulamamış çiçekler gibi
olsa da hayat
bir avuç umut serperim günün alnına
hep eksik yaşananlara inat

gün gelir
özgürlük
temiz bir el gibi dokunur omzuma

Hikmet İnan

Yürümek düşmekti biraz

Müjdemi isterim
Nermin yürümeyi denedi sabah
iyi mi
ilk adımı zayıftı
ikincisi deminkinden de beter
iskemleye tutundu
üçüncüsünde
gücü, dengesi bitince
yüzükoyun düştü
ağlıyordu güzel, çenesi yere çarpmıştı ya
onun için annesine çukurundan öptürdü.

Tamam ahbap, Nermin düştü
ölene dek yürüyemez diye lafedebilir misiniz şimdi

Nermin kaç ay emek verdi
emekledi durdu
e çocuk bu
annesinin elini tutup
parka gidene kadar
daha çok düşüp kalkacak
kaydırağa çıkarken her basamakta...
kalıp...
aşağıya baka baka
dağa tırmanıyor gibi korkak
dağa tırmanıyor gibi cesur
yavaş yavaş yukarı çıkacak.

Bu kadarla mı kalacak
yok canım
Nermin'in uzun kıvır kıvır kırmızı
saçlarının her teli
bak göreceksin
değdiği her eli yakacak.

Sevgilisinin elini tutacak
dolaşacaklar
hiç konuşmadan.

Evlenecek mi bilmiyorum
ama fabrikada grev gözcüsü kalacak
çocukları olacak mı
olursa kaç tane olacak erkek mi kız mı
bilmiyorum
ama o cop inince tepesine
Nermin yüzükoyun yere düşecek yine.

Belki işsiz kalacak makine ellerini yiyecek
kardeşi savaşa gidecek ve dönmeyecek üstelik
çocuğu olursa sel kaparsa aklını yitirecek
olur ya her şey kötü gidecek kötü içecek.

Yani...

Nermin, güzel kız eğer düşersen
sabahki gibi kalk, en baştan yürümeyi öğren
unutmamalısın, yürümek düşmekti biraz
hani o beklenen müjde
izi var hepimizin çenesinde
tutunursun be çocuğum tutunursun
iskemleye, annene, sevgiline
umuttan melankoliye, sevinçten üzünce
bütün duygulara

fabrika arkadaşına
doğruya, haklıya, güzele
ağaca, sokaklara, duvardaki örümceğe
gelecek güzel günlere günlere...

Tutunursun doğrulur doğru adımı bulursun.

Müfit Gürgün

Romancının felsefi sefaleti [*]

Sargut Şölçün

Romancı Attila İlhan, **Cumhuriyet**'in 5 ve 6 Mayıs 1981 tarihli nüshalarında, aynı gazetenin yazarlarından Uğur Mumcu'nun sorularına cevap vererek, Türkiye'nin, Cumhuriyet kurulduktan sonraki toplumsal gelişmesi, bugünkü toplumsal yapısı, aydınların görevi, kendi sanat ve roman anlayışı, bugünkü Türk edebiyatının ve romanının sorunları hakkında görüşlerini dilegetiriyor. Ele alınan konuların kapsamlı oluşu ve adı geçen "söyleşi"nin iki günde yarımşar gazete sayfasına sıkıştırılması, savunulan görüşlerin ayrıntılı ve derinlemesine belirtilmesini engellemiş olabilir. Ancak, genel olarak incelendiğinde, A. İlhan'ın söylediklerinde ortaya çıkan noktaları kümelendirmek mümkündür. Bu görüş kümeleri, eleştirici bir bakışla incelendiği zaman, romancının ideolojisi, düşünce yöntemi ve bunlara bağlı olarak sanat anlayışı hakkında belli sonuçlara varılabilir. Ben böyle bir inceleme yaparak A. İlhan'ın görüşlerini felsefe açısından değerlendirmeye çalışacağım.

Romancı, "...roman Türkiye'nin gündeminde midir?" sorusunu şöyle cevaplandırıyor:

"Roman, Türkiye'nin gündemindedir. Biri dar, biri geniş, iki önemli nedeni var:

a) Adına 'siyaset' dediğimiz rezillik 'askıya alındı'mı, her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de sanat konuları ağırlık kazanıyor. Seviyesizliği akıllara durgunluk veren parti çekişmeleri aralanınca, çeşitli fikir ve sanat sorunları yüzeye çıktı. Yalnız, bu tartışmaların da, öncekilerden daha seviyeli cereyan ettiğini söyleyebilmek, bir hayli zor.

b) Türkiye, hanidir, romanı doğuran toplumsal koşulları yaşıyor. Edebiyatta bu tür, çağdaş manasıyla, bireyin toplumsal gerçek olarak belirlenmesi, kişilik kazanmasıyla gelişmiştir. Derebeylikte birey ya serftir, ya da kul; şövalye ya da sultan da olsa, kaderini kendi yaratamaz 'takdir-i ilâhiye' bağlıdır. Ancak **Cartesien** düşünce (**Descartes** rasyonelliği), **positivisme,** onun çocukları olan iki düşman kardeşler, liberallik ve sosyalistlik, ortaya çıktıktan sonradır ki, birey toplumda önem kazanmış, bireysel/sınıfsal çıkarı doğrultusunda 'teşebbüs-ü şahsi' sahibi olmuştur. Sosyoloji düzeyinde bu dönem, şehirleşme, yani burjuvalaşma/işçileşme dönemidir ki, Türkiye'nin 60'lardan bu yana bu süreci yaşadığını Sağır Sultan bile duydu"

Politika toplumsal bir olgudur. Devleti yönetmek amacıyla, bu mekanizmanın ortaya çıkmasıyla birlikte, toplumdaki sınıflar arasındaki mücadeledir. Politik iktidarını güçlendiren burjuvazi, 19. yüzyılın ikinci yarısında —kendi iktidarına alternatif bir güç oluşturmaya başladığı zaman— toplumun geniş kesimlerini bu mücadaladan uzak tutmaya ve böylece, kendi varlığını güvence altına almaya çalışmıştır. Bu amaçla gelişen düşünce tarzına göre politika, **yalnızca** politik partiler aracılığıyla gerçekleştirilen bir eylem olarak **mutlaklaştırılmış;** böyle bir örgütlenmenin dışında kalan kitlelere de, bir "cambazlık", "sahtekarlık", "bataklık", "rezillik" olarak yabancılaştırılmıştır. Açıktır ki bu gelişme, feodalizme karşı mücadele döneminde, toplumun bütün antifeodal sınıf ve tabakalarının adına hareket ettiğini iddia eden burjuvazinin "yanlış bilinçlendirme"sinin bir uzantısıdır. Gerçek anlamıyla politika, ayrı ayrı kişilerin değil, geniş kitlelerin işidir, ama bu ayrı ayrı kişilerin, yani bireylerin devlet mekanizmasının işleyişine katılmayacağı, onun biçimlendirilmesinde rol oynamayacağı ve bu biçimlendirmenin içeriğine dışarıdan müdahale etmeyeceği anlamına gelmez. Tam tersine, insanı toplumsal birey düzeyine çıkaran, onun toplumun yönetiminde söz sahibi olması durumudur.

Böylelikle insan, politik gelişme süreci içinde kendi yaratıcı güçlerini, bireysel yeteneklerini geliştirir, kişiliğinin açılıp serpilmesine yarayan hayat deneyimi kazanır. Bir bakıma politika, bireyin toplumsal hayatının kendisidir. Elbette ki bu düşünce, bireyin özgürlüğünün burjuvazi tarafından gündeme getirildiği 18. yüzyıl Avrupa'sından olduğu gibi bugüne gelmiş değildir. Örneğin, Fransa'daki burjuva devriminden sonra Kant, yalnızca özel mülkiyete sahip kişilerin (yurttaşların) oy kullanma hakkına sahip olabileceğini savunuyordu (1). Bu düşünce, o günkü tarihi koşullara göre ilericiydi; feodalizm için bir meçhul olan yurttaş-bireyin toplumsal hayat alanını genişletmek amacını taşıyordu. Attila İlhan, bireysel hakkını kullanıp politik gelişmelerle ve roman sanatıyla ilgili görüşlerini dilegetirdiği "söyleşi"sinde politikaya "rezillik" damgasını vurarak (ondan beklenmeyen) bir acemilik örneği verdiği gibi, kendisine de (bir ölçüde) haksızlık etmiştir.

Yukarıdaki açıklamalaria ilgili olarak, önemsiz gibi görünen, ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta var. A. İlhan, formel mantığıyla "Adına 'siyaset' dediğimiz rezillik 'askıya alındı'mı her ülkede olduğu gibi ülkemizde de, sanat konuları ağırlık kazanıyor" diyor. Bir ülkede politikanın "askıya alınması", o ülkede politikanın tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bunu romancının kendisi de iyi bilir. Sanat konularının "ağırlık kazanması"nın nedeni de, sözkonusu toplumda o konuları gündeme sokan nesnel koşulların olgunlaşmış olmasıdır. Dünyanın hiçbir ülkesinde olmadığı gibi, Türkiye'de de sanat sorunları üzerinde durmak, politikanın "askıya alınması"yla

belirlenmemiştir. Sanat, toplumsal bir bilinç biçimi olduğundan, aynı zamanda bir faaliyet alanıdır, insanın **kendini gerçekleştirdiği** alanlardan biridir. Bir başka deyişle, sanatla politika birbirlerinden doğan boşluğu dolduran denge unsurlarından biri değildir. Romancı A. İlhan'ın bu iki toplumsal faaliyet alanıyla ilgili düşünceleri, onun nesnel gerçekliği anlamaya çalışırken tuttuğu yolun yüzeyselliğine işaret ediyor. Felsefe dilinde, yalnızca gözlem yoluyla yetinen düşünce alışkanlığının adı pozitivizmdir.

A. İlhan'ın romanının Türkiye'nin gündeminde olduğunu doğrulamak için gösterdiği ikinci nedene gelince: Romancı burada çok ayrıntılı konulara değinmekte, üzerinde uzun süredir (yalnız Türkiye'de değil, ondan çok daha gelişmiş ülkelerde de) tartışılan sorunları ele almakta ve genel bir değerlendirme yapmaktadır. Ne var ki, böylesine incelikler taşıyan sorunlar yüzeysel ve karışık bir yöntemle işlendiği için konunun açıklığa kavuşmasında önemli rolleri olan noktalar geri plana itilmiştir.

Evet, bir edebi tür olarak romanın gelişmesi ile bireyin toplumsal gelişmesi arasında bağlantılar vardır. Yalnız şu farkla: Romanın gelişmesi bireyin kişilik kazanmasıyla açıklanamaz; burada, bireyi "kişilik sahibi" yapan toplumsal gelişmenin belirleyici olduğu unutulmamalıdır. Antagonist sınıflı toplumlarda egemen sınıfın üyesi ile ezilen ve sömürülen sınıfın üyesinin "birey" olma özelliği çok farklıdır. A. İlhan'a göre, örneğin, feodalizmde ne serf ne de şövalye, ne kul ne de sultan "birey"dir. Romancının karıştırdığı konu burada beliriyor. Feodalizmde feodal bey "birey"dir ama serf "birey" değildir. Oysa feodal beyin "bireyliği" karşısına daha Ortaçağ'da başka tür bir "birey olma durumu" ortaya çıkmaktadır. Bu yeni durumu belirleyen, bir kültür ve eğitim hareketi olarak (dar tarihi anlamda) hümanizmdir. Elbette ki, bu hareketi, burjuva ideolojisinin ilk tarihi görüntüsü olarak kabul ediyoruz. Yani hümanizmi burada, burjuvazinin antifeodal (toplumsal ve ekonomik) mücadelesi bağlamında değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda kapitalist düzenin gerekli kıldığı "birey", feodal beyin "bireyliği"nden çok değişik olrak anlaşılmalıdır. Toplumun bütün üyeleri adına iktidar olmak isteyen burjuva sınıfı, "burjuva birey"i (yurttaşı) keşfetmek zorunda kalmıştır. Bir başka deyişle "birey" olma özelliği, toplumun bütün üyeleri için geçerli kılınmıştır. Çünkü yeni kapitalist-burjuva toplumun temel ilkesi, her bireyin (kâr uğruna) özgürce rekabet edebilmesi için, kendi başına yeterli duruma gelmesidir. Ancak, kapitalizmin tarihi gelişmesi, toplumun bütün üyelerinin aynı biçimde bireysel (toplumsal, ekonomik, kültürel, politik açıdan) gelişme imkanı olmadığını ve bunun bizzat o toplumun antagonist sınıflı toplum karakterinden ileri geldiğini göstermiştir. Bu süreç içinde kapitalist toplumda bireyin "burjuva" ve "yurttaş" olarak farklı konumlar kazandığı açıktır. Evet, Avrupa'da 18. yüzyılda burjuvazi genel olarak "teşebbüs-ü şahsi" sahibi bireylere ihtiyaç duymuştur ve romanın gelişmesi bu ihtiyaçla ilgilidir; ne var ki, 18. ve 19. yüzyılın her büyük edebiyat ürünü gibi, yazılan her roman da "burjuva gerçekçiliği"nin çıkmaz sokaklarla dolu olduğunu sergileyen bir belge niteliğindedir. Bunun böyle olduğunu ve nedenlerini çağdaş bilinç düzeyimizle anlayabiliyoruz. Nitekim, 18. yüzyılın büyük burjuva yazarları bile antifeodal anlayış içindey

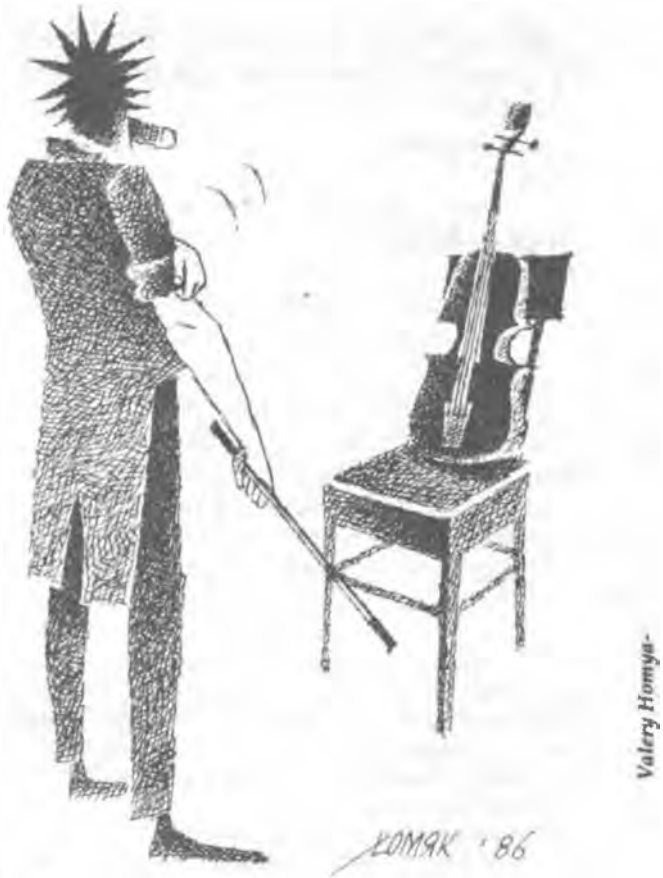

Valery Homya-

Kapitalist düzenin gerekli kıldığı "birey", feodal beyin "bireyliği"nden çok değişik olarak anlaşılmalıdır. Toplumun bütün üyeleri adına iktidar olmak isteyen burjuva sınıfı, "burjuva birey"i (yurttaşı) keşfetmek zorunda kalmıştır "Birey" olma özelliği, toplumun bütün üyeleri için geçerli kılınmıştır. Çünkü yeni kapitalist-burjuva toplumun temel ilkesi, her bireyin, kâr uğruna özgürce rekabet edebilmesi için, kendi başına yeterli duruma gelmesidir. Ancak, kapitalizmin tarihi gelişmesi, toplumun bütün üyelerinin aynı biçimde bireysel (toplumsal, ekonomik, kültürel, politik açıdan) gelişme imkanı olmadığını ve bunun bizzat o toplumun antagonist sınıflı toplum karakterinden ileri geldiğini göstermiştir.

Romancı, metafizik yöntemi (belki de farkında olmadan) uyguladığı zaman, ister istemez anakronik yargılara varıyor. "...positivisme, onun çocukları olan iki düşman kardeşler, liberallik ve sosyalistlik, ortaya çıktıktan sonradır ki, birey toplumda önem kazanmış..." cümlesini ele alalım. Bir kez, romancı "liberallik" ve "sosyalistlik" gibi sıfatlardan türetilen adlandırmalar yerine "liberalizm" ve "sosyalizm" deseydi, "literatür"e ters düşmemiş olurdu. Bu kelimelerin taşıdığı anlam yükü, onların birer özellik değil, bir sistem olarak ideolojik yapısı olan akımlar olduğuna işaret eder. Bunun yanında belirtmek gerekir ki, sosyalizmin karşıtı liberalizm değil, kapitalizmdir.

ken (A. İlhan'ın iddia ettiğinin tersine) "takdir-i ilahi"ye (panteizm) bağlı kalmaktan kurtulamamışlardır. Romancı, adı geçen görüşmede kendisinin diyalektik yöntemle yazdığını vurgulamasına rağmen, aktardığım sözleri, onun (Fransızca kelimelerin ve ilginç formüllerin arkasından sunduğu) metafizik yöntemini belgeliyor.

Romancı, metafizik yöntemi (belki de farkında olmadan) uyguladığı zaman, ister istemez anakronik yargılara varıyor. "...**positivisme**, onun çocukları olan iki düşman kardeşler, liberallik ve sosyalistlik, ortaya çıktıktan sonradır ki, birey toplumda önem kazanmış..." cümlesini ele alalım. Bir kez, romancı "liberallik" ve "sosyalistlik" gibi sıfatlardan türetilen adlandırmalar yerine "liberalizm" ve "sosyalizm" deseydi, "literatür"e ters düşmemiş olurdu. Bu kelimelerin taşıdığı anlam yükü, onların birer **özellik** değil, bir sistem olarak ideolojik yapısı olan **akımlar** olduğuna işaret eder. Bunun yanında belirtmek gerekir ki, sosyalizmin karşıtı liberalizm değil, kapitalizmdir. İkincisi: "Positivisme", 19. ve 20. yüzyıllarda burjuva felsefesi içindeki öznel-idealist akımın adıdır. Romancı, bu kelimeyle eski pozitivizmi kastediyorsa (yani Comte'un kurduğu "Fransız pozitivizmi"), o zaman onu belirtmesi gerekirdi. Aynı hata, "sosyalistlik"te de görülüyor. Romancı bu kelimeyle "ütopik sosyalizm"den söz etmek istemişse, bunu söylememesi bazı şüphelere yol açıyor. Acaba, A. İlhan "sosyalistlik"ten ne anlıyor? Söyleşisinden yaptığım alıntıda görüldüğü gibi "sosyalistlik"le ütopik sosyalizmi değil de bilimsel sosyalizmi kastetmek istiyorsa, o zaman yaptığı hata daha da kabalaşmaktadır. Çünkü "burjuva birey"in önem kazanması, "sosyalistlik" ortaya çıktıktan **sonra** değil, **önce** olmuştur.

A. İlhan'ın sergilediği anakronik düşünce bununla da bitmiyor. Sözü Türkiye'ye getiriyor ve "liberallik ve sosyalistlik" ortaya çıktıktan sonra bireyin toplumda önem kazanması sürecini toplumumuzun 60'lı yıllardan itibaren yaşadığını iddia ediyor. Romancının "Sağır Sultan"ının asıl duyduğu bu değil de, Türkiye'nin tarihinin hiçbir döneminde liberal kapitalizmi ve burjuva demokratik sistemi yaşamadığıdır. Bu durum, 60'lı yıllardan sonra da değişmemiştir; ancak, yabancı sermaye olmadan ayakta duramayan dışa bağımlı kapitalizmin gelişmesi hızlanmıştır. Bu da elbette ki, tarihi süreç içinde kazandığı anlamıyla "burjuva birey"in oluşmasına uygun bir toplumsal bir gelişme değildir. Sanıyorum, Türkiye'de gerçekçi romanların (yani burjuva gerçekçiliğinin çıkmazını gözler önüne seren romanların) bir türlü yazılmamış olmasının nedenlerinden en önemlisini bu "gelişmemişlik" içinde aramak gerekir. Romanın Türkiye'nin gündeminde olması "tabii"dir; ancak bunun (A. İlhan'ın belirttiği iki "görüntü neden"in aksine) iki "gerçek neden"i var. Birincisi köklü bir burjuva kültürünün olmadığı toplumumuzda, bundan doğmuş boşluğun doldurulması mücadelesi vardır. Bu bir süreç sorunudur, genel toplumsal gelişmeyle çok yakından ilgilidir. Küçük burjuva radikalizminin uzun süre mücadele verdiği bu alanın "gayri milli" burjuvaya teslim edilmesi tehlikesi ortadadır. Teorik açıdan alternatif olan ulusal ve demokratik kültür hareketinin gelişmeyişi, sözkonusu tehlikenin boyutlarını büyütmektedir. Roman, bu mücadelede bir **mihenk taşı** durumuna gelmiştir. Belirleyici kültür unsurlarından biri olan sanat alanında (burada edebiyatta) gündemin birinci maddesi, Türkiye toplumunun **gerçekçi romanının** yazılması sorunudur. Besbelli ki, Türkiye'nin gerçekçi romanının merkezinde hastalıklı "burjuva birey" (ya da "bireyler") bulunmayacaktır. İkinci nedene gelince: Toplumsal boyutlarda ele alınması gereken birinci nedenle bağlantılı olarak, ikinci neden, Türkiye aydınlarının kendi içindeki mücadeleden kaynaklanmaktadır. Bir edebi tür olarak roman, bireysel ve toplumsal gerçekliği kavramada ve onu sanat düzeyine çıkarmada kapsamlı imkanlara sahiptir. İnsanın tipten karakter aşamasına yükseltebildiği, bireye kendi kaderini çizdirecek nesnel imkanları sağlayan toplumsal güçlerin, tarihi dönemlerin ortaya çıkarıldığı ve engin estetik becerilerin sergilenerek çökmeye mahkum olanın yerini alacak yeninin **anlaşılır** kılındığı çok boyutlu bir dünyadır roman. Bu özellikler çerçevesinde, hem roman sanatçısı olarak hem de romanda, gelişmekte olan **yeni** ideolojinin temsilcisi (ya da savunucusu) karakterler olarak çağdaş bilinçle donanmış bireylerin kendi öznel ve nesnel imkanlarını **kavrama mücadelesi** sözkonusudur. İşte bu iki nedenden dolayı roman Türkiye'nin gündemindedir.

A. İlhan, günümüzdeki roman tartışmalarının "köy romanı" tartışmasının devamı olduğunu söylüyor. Romancı, "Köylülüğü, ilericiliğin temeline koymak yanlışlığını yapıyor, kırsal kesim çözüldüğü halde, İnönü diktası dönemine özgü bir kültür ilericiliğini köylerden başlatmayı öneriyordu. Tipleri eğreti, birbirinin benzeri ve yapaydı. Roman mimarisiyse, son derece ilkel." sözleriyle neden "köy romanı"na karşı çıktığını açıklıyor. Sonra devam ediyor: "Köy romanını benimle birlikte eleştirenler arasında, birtakım 'İkinci Yeni' ardılları vardı ki, Fransız 'Yeni Roman' akımının, İngiliz 'Bilinç Akımı'nın, bazı gerçeküstücülük ve varoluşçuluk heveslerinin biçimsel/bireyci numaralarıyla, kendini alternatif olarak ileriye sürdüler." Romancıya göre, bu ikinci gruptaki romanların başka ortak özellikleri de var: "Cinsel psikolojisinin yüksek dozda kullanıldığı bu romanlarda, anlatım, anlatılan şeye takaddüm etmekte, kelime kuyumculuğuna dönüşen hastalıklı

ve titiz bir biçimcilik, zaten geçerliği tartışılabilir içeriği iyice bulanıklaştırmaktadır." "Üçüncü Yeni" adını taktığı, "biçimci/bireyci bu tür edebiyat"ın cinselliğine karşı, kendi sanatındaki cinselliği savunuyor: "... benim sanatımda cinsellik, bireysel diyalektiğin bir çatışma süreci halinde ele alınır..." İşe son alıntıdan başlarsam, bu noktada ekleyecek sözüm olmadığı için, Dr. Ataman Tangör'ün incelemesinin okunmasını salık vereceğim (2). Tangör, bu yazısında A. İlhan'ın **hastalıklı ve bulanık** romancılığı ortaya koyarak, onun, "söyleşi"sinde karşı çıktığı "Üçüncü Yeni"den temelde ayrılmadığını açıklıyor. Şu farkla ki, romancı, diğerlerinin doğrudan reddettiği marksizmi (kendine göre yorumlayarak) benimsemiş görünüyor. A. İlhan'ın aldatmacası burada yatıyor.

A. İlhan'ın ilericilik adına "köy romanı"na karşı çıkması ve bununla ilgili görüşleri, belki ilk bakışta genel doğruları içeriyor gibi görünebilir. Yalnız, bunlar, diyalektik düşünce yöntemiyle incelendiği zaman görülecektir ki, romancı, burada da pozitivist düşünce alışkanlığından kurtulamamaktadır. 19. yüzyıl Almanya'sında "köylü romanı" diye adlandırılan bir roman tipi vardı. Bu romanlarda herhangi bir ilerici politik bakış açısı sözkonusu olmayıp malzemeyi oluşturan başlıca unsurlar, "toprak", "manzara", "halk" ve "köylülük"tü. Sonradan, Naziler iktidara geçince, faşist ideolojinin toplumda taban kazanması amacıyla sanatı kullanırken bu "köylü romanları"ndan çok yararlandılar. Oysa, Türkiye'de "köy romanı" bir dönemde, edebiyat sanatı içinde önemli bir muhalefet oluşturmuştu. Nitekim, o zamanki egemen güçlerin bu tür romanlara ve yazarlarına gösterdiği olumsuz tepkiler de bu görüşü destekler niteliktedir. Elbette, ilericilik köylülüğün temeline konulamaz. Ne var ki, dogmatik düşünmeye alışmış romancı, burada iki önemli hata yapıyor. Birincisi: İlericilik kavramı, toplumsal gelişmenin içinde önem kazanır ve her defasındaki somut tarihi ve toplumsal koşullara göre değerlendirir. Yani, ilericiliğin ölçütleri, reel ve toplumsal bilinçten **bağımsız**, somut hayat pratiğinin içinde aranmalıdır. Bu da, o toplumdaki maddi üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişme düzeyi ile ilgilidir. Antagonist sınıflı bir toplumda her tarihi gelişme, aynı zamanda (çalışan kitleler açısından) bir gerileme anlamına da gelir (3). Bu çerçeve içinde ele alınması gereken Türkiye'nin "köy romanı", ayrı ayrı köylü yazarların ürünü olarak değil, ülkenin yaşadığı somut-tarihi dönemin ürünü olarak ve **görecelik** ilkesi gözönünde tutularak, değerlendirilmelidir. İkincisi: Çağdaş ilericilik anlayışı öğretmektedir ki, geleceğe yön vermek, zihinleri kurcalayan bir sorun haline gelmişse, geçmişi yorumlamak, gerekiyorsa **yeniden yorumlamak**, şimdiki zamanın önde gelen eylemlerinden biridir. Bu, bir ideolojik tavır alıştır. Böyle bir tavır, eleştirici bakışı asla ihmal etmez; **ne geçmişi olduğu gibi alır ne de** (romancının "söyleşi"sinde yaptığı gibi) **olduğu gibi rededer.**

A. İlhan, gerek "köy romanı"nı gerek "Üçüncü Yeni"yi ve gerekse kendi roman sanatını değerlendirirken o kadar çok biçim sorunu üzerinde duruyor ve biçimle içerik arasındaki diyalektik birliğin doğurduğu özü o kadar çok gözardı ediyor ki, bu durumuyla tipik bir **biçimcilik** örneği veriyor. Kendisinin ilk romanlarından beri "son derece zengin bir toplumsal/bireysel roman hamuru yoğurduğu"nu iddia ediyor. "Tanzimat sonrasında bize musallat

Aralık: Bir hüznün penceresinden aşk dizeleri

4.

Ey gökyüzü
yağdır yağmurlarını çorak topraklarıma
sulansın dudaklarım.

Bitirilmiş bir aşkın
son bulutlarıdır bunlar
kendi güzelliğinde durur.
Ama aşk bittiği yerde tekrar başlayandır:
Bitir ve başla.
Biliyorum sancılı karnın,
martıların ulaşamayacağı maviliklerdesin,
ama martılar hep uçacak
delmek için rahmini şafağın.
Reel bir durum bu bitti.
Ve başladı hiç bitmeyen
dök sularını ve aç gözlerini,
kuşkuya yer yok bu maviliklerde.

Bitmez gökyüzünün denizle dansı
bitmez aşkın çocuk telaşı.

Süleyman Güner

olmuş tatlısu frenkliğinin edebiyatımızdaki görünüşü"ne radikal biçimde karşı çıkıyor. Ancak, çağdaş gerçekçiliğe ters düşmeyen roman sanatının Türkiye'de ne gibi sorunların üstesinden gelmesi gerektiğini belirtemiyor. Adı geçen "biçimci/bireyci" edebiyatçıları, "komprador kültürünün estetik temsilcileri" olarak suçluyor. Bu sözlerden sonra okur, ondan "söyleşi"sinde bir alternatif getirmesini bekliyor; bunun yerine, "marksist imge kuramı" gibi uydurma bir kabalıkla karşılaşıyor. Marksizmin sanat anlayışı vardır, ama marksizmin "roman kuramı" ya da "imge kuramı" yoktur. Romancının pozitivist düşünce alışkanlığına başka bir örnek daha verilebilir: "Bir de, romanın 20. yy. özelliklerine değinmeliyiz. Önceki yüzyılın romanı tasvirci'ydi. Balzac, Zola, Dickens, herşeyi ince ince, uzun uzun anlatırlar... Çağımızda öyle mi ya, görsel sanatlar, yeni iletişim araçlarının, zoom, ağırçekim vb. olanaklarıyla, Versailles sarayının kapısını, —okurun gözüyle göremeyeceği incelikleriyle— burnunun dibine getiriyorlar... Yazara düşen, artık uzun uzun tasvir etmek olmuyor, okurun imgelem ve belleğini, sadece etkileyici bir imgeyle uyarmak!" Bilinir ki, sanatın işlevini yalnızca "enformatif" ve "komünikatif" olarak sınırlamak mümkün değildir. Sanat, özellikle edebiyat sanatı, insanın estetik zevkinin yükselmesinde önemli bir rol oynar. Bu, bireyin yaratıcılığının artması ve çok yönlü gelişmesi için kaçınılmazdır. Toplumsal ve bireysel bilinçlenme açısından, edebiyat sanatının diğer sanat türleri karşısında belli avantajları vardır. Sanatların çoğunun temeli edebidir. "Söz sanatı"nın hayatın sanatsal bakımından yeniden biçimlendirilmesinde engin imkanlar içerdiği açıktır. Bu imkanları edebiyatın başka sanat dallarına aktarması mümkündür, ancak, onlardan tamamen vazgeçmesi düşünülemez. Elbette, edebiyat da başka sanatların imkanlarından faydalanarak kendini **tamamlamak** ister. Yalnız, gerektiğinde ayrıntılı tasvirler okurun hayal gücünü arttırdığı gibi, yazarın da dile hakimiyetinin bir belgesidir.

"Komprador aydın"ı eleştirirken, romancı A. İlhan'ın düşünce alışkanlığında bir başka boyuta rastlamak mümkün: Pragmatizm. Şöyle diyor: "Gelişmiş ülkelerde aydının işlevi nedir, düşündünüz mü? Siyasal örgütler, meslek kuruluşları, iktidar, muhalefet vs. halka birtakım sloganları gerçeğin ta kendisi olarak sunmuyorlar mı? Aydınlar işte burada devreye girer, özgür vicdanları ve bağımsız yöntemleriyle, sloganların içeriğini tartışma konusu yapıp halkı aydınlatmaya çalışırlar... Gelişmemiş ülke aydını böyle davranmıyor. Tam tersine, siyasal kuruluşlardan, meslek örgütlerinden, iktidardan, muhalefetten medet umuyor; bunu sağlamak için de, halka onların sloganlarını kabul ettirmeye sıvanıyor." Bu ölçütüyle A. İlhan, anlaşılan "rejim aleytarları"ndan hayli ilham almış. Aynı konuda bir başka alıntı: "Aydın da bir fikre, bir yönteme angaje olmayı, bir örgüte ya da kuruluşa angaje (hatta lidere) olmakla karıştırdığından, serbest düşünme ortamını kaldıracak aşırılıklara düşüyor." Romancının "aydın"ı belli ki çok naif. Nitekim yapılan öneri de naif aydının işine gelecek cinsten: "Türkiye'nin sağcılığı da, solculuğu da, ulusal koşullarından bilimsel yöntemlerle Türkler tarafından gerçekleştirilecek biçimlerle oluşacaktır..." Özgürlük, "insanın doğadaki ve toplumdaki nesnel yasallıkla (zorunlulukla) olan ilişkisidir." (4). Yani özgürlük kavramı, toplumsal bir kategori olup tarihî pratik içinde değerlendirilir; bir başka deyişle tarihî bir kategori olan özgürlük, toplumsal ve bireysel diye bölünemez. 18. yüzyıl sonunda burjuva felsefesinde (Fichte) özgürlük, "ben"in yaratıcı faaliyeti olarak anlaşılmıştı (5). Bu durum, özgürlüğün mutlaklaştırılmasına ve "mutlak irade özgürlüğü" olarak kavranmasına yolaçmıştır. Feodalizme karşı verilen mücadele çerçevesinde, bu özgürlük anlayışı ilericiydi; ancak aynı anlayışı bugün savunmak, kişiyi idealizm fakirliğine sokar. "Serbest düşünme" A. İlhan'ın belirttiği ilkellikte bir düzeyde ele alınır da "benmerkezci" anlayışın propagandası yapılırsa, bunun adına bugün, emperyalizm döneminde "pluralist" burjuvazinin sözcülüğü denir. Gelişmiş ve gelişmemiş her ülkede çağdaş aydının görevi, emekten yana, sömürüye ve baskıya karşı taraf tutmaktır. Bu çok önemli nokta "alafranga" kokan formüllerle geliştirilemez. Hele Türkiye gibi bir ülkede, "sağ" ile "sol" —ulusallık ve bilimsellik gibi kavramlar da ucuzlatılarak— "bütünlük" ilkesiyle ele alınamaz. Alınırsa, ideolojik anlamda bir arada yaşama, ancak "marksist imge kuramcısı" A. İlhan'ın ütopik dünyasında olur.

Romancı A. İlhan'ın savunduğu ideolojinin ve buna bağlı olarak sanat anlayışının yakından tanınması gerekliliğidir. Bunun ilk nedeni, kendisinin çok okunan bir yazar olmasıdır. İkinci nedeni de, onu yakından tanımanın, toplumdaki gelişmenin doğrultusu hakkında sağlıklı bilgi edinmeye katkıda bulunacağıdır. Yani A. İlhan'a **dikkat etmek** gerekiyor. Romanlarındaki pornografiye ve (60 yıl önceki Türkçe'yi kullanarak) "geleneğe sahip çıkma" aldatmacasına kapılmamak gerekiyor. Düşünsel faaliyetin sermayenin yönetimi altına girme tehlikesinin başgösterdiği bir toplumda, A. İlhan gibi yazarlar öncü güç olarak kullanılabilir. "Söyleşi"sinden yaptığım alıntılar, romancının (bilerek ya da bilmeyerek) böyle bir işleve gönüllü olduğunu gösterir ipuçlarıyla dolu. Dolayısıyla, A. İlhan'ın "ilericiliği"nin temeline cinselliği ya da **sulandırılmış** küçük burjuva radikalizmini oturtması şaşırtıcı gelmiyor. "Biz" diyor romancı, "biçimci/bireyci bu tür edebiyata 'Üçüncü Yeni' adını taktık". İşte asıl şaşırtıcı olan yer burası: "Biz" kim? A. İlhan'ın yanında kim (ya da kimler) var? Romancı A. İlhan'ın ve (varsa) yanındakilerin yıllar sonra, "kozmopolit kültürün temsilcisiydiler" diye anılıp anılmamaları, onların "mücadeleci gerçekçilik" (6) karşısındaki tavırlarına bağlıdır. Bunu romancının okurları için formüle etmek gerekirse: "A. İlhan bir yazar olarak toplumsal gelecek için ne vaat ediyor?"

Notlar:

(*) Bu yazı, Sargut Şölçün'ün, 1982 yılında, Dayanışma Yayınları'ndan çıkan **Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi** adlı kitabından alınmıştır.

(1) Bkz. Die Französische Revolution im Spiegel der deutschen Literatur, a.g.y., s. 292

(2) Dr. Ataman Tangör: **"Fena Halde Leman"ın Düşündürdükleri ve Diyalektik.** Yazko Edebiyat 12/1981 s. 114-122

(3) Bkz. Philosophisches Wörterbuch, a.g.y., Bd. I, s. 373 v.d.

(4) Phil. Wört., a.g.y., s.374

(5) Bkz. a.g.y., 375 v.d.

(6) Bertolt Brecht: Über Realismus. Frankfurt a. M. 1971. s. 129.

Babasına koşarmış

Georg Schrimpf

Kavacık'ta,
bir çocuk dolaşırmış
böğürtlen yaprakları arasında.
Yeşil gölgelerde soluklanan
menekşeler toplarmış.
Kucağında
bir demet mor gülücük
babasına koşarmış.

Kavacık'ta,
Havuzbaşı'nda bir adam
akordiyon çalarmış.
Adamın yanıbaşında bir çocuk
usul usul ağlarmış.
Gözlerinde
iki tomurcuk yaş
babasına koşarmış.

Kavacık'ta,
yaşlı bir incirin
geniş koynunda,
sevdalısı yatarmış
boylu boyunca.
Ellerinde
kara kara incirler
babasına koşarmış.

Kavacık'ta,
sağlı sollu dizilip
asırlardır salınan,
ince hırçın bakışlı
çamların arasından
asfalt bir yol uzarmış.
Sabah akşam bu yolu
arşınlayan bir çocuk,
kollarında sımsıcacık somunlar
babasına koşarmış.

Kavacık'ta,
tombulca bir anacık,
elindeki ibrikle
gonca güller sularmış.
O bahçeden bir çocuk,
iki yürek aşırıp
babasına koşarmış.

Koray Kılıç

Gorki Topluluğu bahçesinden bir görünüş (*)
(1927-1928)

Gerçekleşen bir ütopya: 'Yaşam Yolu'

Muhittin Civelek

Yıl 1920, Sovyetler Birliği

Karşı devrimcileri yenilgiye uğratan Bolşevikler, ülkede sosyalizmi kurumlaştırma yolunda güçlü adımlar atmaktadırlar. İçsavaşın neden olduğu her yara birer birer sarılmaktadır. Sosyalizm, yeni üretim ilişkileriyle ve yeni bir toplumsal bilinçle kurulacaktır. Bunun için, bütün toplumu köklü olarak değiştirmesi gereken kollektif bir çalışma gereklidir. Bu çalışma içinde en büyük görev sosyalist eğitimcilere düşer. Bu eğitimcilerden birisi olan Anton Semyonoviç Makarenko, 1920 yılı Eylül ayında, Eğitim Bakanlığı tarafından kimsesiz ve "suçlu" çocuklar için bir eğitim topluluğu oluşturmakla görevlendirilir. Ailelerini iç savaşta kaybeden, evsiz barksız kalarak sokaklara dağılan, oraları yurt edinen, serseriliği, hırsızlığı yaşam biçimi bellemiş çocukları bir araya getirip, onları topluma kazandırmak, üretici ve dürüst insanlar yapmak Makarenko'nun görevidir.

Bu eserde anlatılan, Makarenko'nun, Eğitimbilimsel yaşam deneyimidir. Makarenko bu deneyimini, hemen hemen hiç değişikliğe uğratmadan bir edebiyat yapıtı haline getirmiştir. Türkçeye, İngilizceden (The Road to Life): 'Yaşam Yolu' olarak çevrilen eserin, Rusça özgün adı "Eğitimbilimsel Destan"dır. (**) (Çeviri: Şemsa Yeğin, Payel Yayınevi)

İçsavaşın henüz sona erdiği bu yıllar Sovyetler Birliği için zorluklarla doludur. Bir tarafta açlık ve sefalet sürerken, diğer yandan sosyalizmin inşasının gerçekleştirilmesi zorunluluğu vardır. Lenin bu dönem için şunları söyler:

> *"Devrim ertesinde bizi en çok düşündüren şeyin, burjuvazinin direncini kırmak, sömürücüleri yenmek, komplolarını bastırmak gibi önemli ve temel görevler olması doğal ve kaçınılmazdır. Fakat bu göreve paralel olarak, en az onun kadar başarılması gerekli bir görev karşımıza çıkıyor ve gün geçtikçe önemi artıyor. Komünizmin kurulması, yeni bir toplumda yeni ekonomik ilişkilerin yaratılması"" (Proletarya Kültürü, Yar. Yay. s. 38)*

Bütün zorlukları aşıp, sosyalist dönüşümü gerçekleştiren Sovyet Halkları, kollektif bir çalışma biçimini alan, Komünist Cumartesiler'i yaratır. Tüm emekçilerin gönüllü olarak fazladan mesai yaptığı günün adıdır bu. Daha sonra özverinin, disiplinin ve gönüllülüğün simgesine dönüşür. Toplumun yoldaşça kaynaşmasının dinamiği bu şekilde üretilir. Lenin'in işaret ettiği, yeni toplumun, ekonomik ilişkileridir gerçekleştirilenler.

Sosyalizminin kuruluşu yolunda, yaratılan bu kollektif toplumsal ruhun, eğitim alanındaki yansımasını Makarenko'nun Gorki Topluluğu deneyiminde görüyoruz.

Gorki Topluluğu ve Makarenko

Makarenko eski eğitim sistemindeki ilkel anlayışı kökünden değiştiriyor. **Eğitimi iki kişinin; eğitmenle öğrencinin karşılıklı etkinliği olarak gören gelenek-**

sel denklem yanlıştır. Doğrusu; eğitimcilerden, öğrencilerden oluşan ve yetkin birileri tarafından yönetilen, kollektif topluluklardır. Bu topluluklar en sağlıklı eğitim alanlarıdır. Bu eğitim anlayışıyla hareket eden eğitmen, emeğinin meyvelerini, sokaklardan kurtardığı çocukları üniversite eğitimi almaya uğurlarken veya bir meslek edindiklerini gördüğü zaman alıyor.

Sovyetlerdeki sosyalist dönüşümün, eğitimdeki devamıdır Gorki Topluluğu'nun eğitimbilimsel destanı. Fakat Makarenko'nun bir eğitimci olarak belirleyiciliği vardır. Makarenko şöyle diyor: *"İnsandan en çoğunu istemek ve onu elden geldiğince çok saymak"*. Bu anlayış aslında sosyalist toplumun tüm ilişkileri için geçerlidir. Fakat bunu özümsemeyen birtakım mekanik eğitimciler, Makarenko'yu eleştiriyor. Onun eğitim yöntemini yadsıyorlar.

Makarenko bu görevine başlarken, elinde yalnızca sokaklardan veya cezaevlerinden gelmiş çocuklar, sadece dört duvarı kalmış binalar, az miktarda para, birkaç tane iyi niyetli eğitmen ve bir de sosyalist bilinci vardır. Bunları biraraya toplayan Makarenko'nun, bir topluluk içinde kollektif anlayışın, her çeşit insanı dönüştürebileceğini bilmesi, onun hareket noktasıdır.

Makarenko disiplini en önde tutar ve insiyatif boşluğu yaratmaz. Fakat bu disiplin ve insiyatif kesinlikle baskıcı bir otorite ile olmaz, gönüllü ikna temeline dayanır. Şöyle der: *"Bu topluluk bir cezaevi değildir. Burada hepiniz efendisiniz. Kimse kimseden üstün değildir. Hepimiz birlikte çalışacağız, öğreneceğiz, eğleneceğiz ve yaşayacağız. Bu yüzden kurallarımız olacak. İsteyen bizimle kalabilir, isteyen gidebilir."* Gorki Topluluğunu bir iki kişiden başka bırakan olmamıştır. İnsana değer vermenin ne denli önemli, ne denli eğitici ve teşvik edici olduğunu, Makarenko, Semyon Karabanov örneğinde gösterir.

Topluluğun kurulduğu ilk günlerde, bir cezaevine S. Karabenov isimli bir çocuğu almaya gider. Müdürün odasında, çocuğa,

"Benimle gelmek ister misin?" diye sorar.

Çocuk gelmek istemektedir fakat sesini çıkarmaz. Makarenko "anladım" der ve çocuğa "kusura bakma Semyon, biraz dışarı çıkar mısın lütfen" der. Çocuk dışarda kıskıs gülerek, Makarenko'nun söylediklerivle dalga geçmektedir. Bu sözlerden hiçbir şey anlamamıştır. Hatta hayatında ilk defa onunla böyle konuşulmuştur. "Çok garip adam" diye düşünür. Bir süre sonra içeri çağrılır. Makarenko ayaktadır, sevecen bir sesle sorar. "Götürmek istediğin bir şey var mı?"

– Bir şeyim yok benim...

O gün müdürün odasından neden dışarı çıkmasını istediğini, on yıl sonra artık bir arkadaşı olan Makarenko'dan şöyle öğrenir:

"Çıkmanı istememin nedeni şuydu. Sorumluluğunu üstüme aldığım belgeyi imzalamamı görmeni istemedim. İnsanlık onurunu incitici bir şey olurdu bu."

Balta

Belki de çok zaman önce
Bir baltaya sap olabilirdi o da
Bilmeseydi eğer
Bir baltanın kestiği dalların
Yaşama bıraktığı sızıyı

Erdoğan Ekiner

"Kuryaj'da çiçeklerimiz. Arkada solda, Makarenko'nun çalışma odasının ve yemek salonuyla kulübün bulunduğu bina."

Makarenko birgün at arabası ve paralarla Karabenov'u bakkala gönderir. Her şeyi ona emanet edecek kadar, güvendiği için, Makarenko'nun bir enayi olduğunu düşünür Karabenov. Fakat zaman onu haksız çıkartır. İnsana değer vermenin önemini Karabenov anlar ve bundan sonraki yaşamında Topluluğun en iyi üyelerinden biri olarak yaşar.

Karabenov, hocasıyla böyle tanışır. O gün başına daha başka şeyler de gelmiştir. Makarenko at arabası ve paralarla onu bakkala gönderir. Her şeyi ona emanet edecek kadar güvendiği için, Makarenko'nun bir enayi olduğunu düşünür Karabenov.

Fakat zaman onu haksız çıkartır. İnsana değer vermenin önemini anlar Karabenov ve bundan sonraki yaşamında topluluğun en iyi üyelerinden biri olarak yaşar.

Tüm çocuklarına tek tek aynı değeri veren Makarenko onları sosyalist bir yeni insan olarak dönüştürür.

Gorki Topluluğu'nun İşleyişi

Gorki Topluluğu'nun çalışmaları bazı evrelerden geçiyor. Önce eğitmenlerin yönetiminin olduğu dönem, daha sonra yeterli sayıda topluluk üyesinin eğitilmesiyle yönetici kurul oluşturuluyor ve topluluk yönetimini bu kurul yürütüyor. Toplulukla ilgili her karar bu kurulun toplantılarında alınıyor. Yirmi dört kişiden oluşuyor bu topluluk ve Makarenko 25. olarak katılıyor toplantılara. Yirmi dört işkoluna ayrılmış topluluk yöneticilerinden her biri bir iş kolundan sorumlu. Bu işkollarının bazıları marangozhane, tarlalar, sebze bahçeleri, traktör sürücüleri, çobanlar ve benzeri. Her toplantıda işkolu sorumluları raporlarını sunuyor ve eğer tartışılması gereken bir sorun varsa tartışılıp karara bağlanıyor. Bu kurul gerekirse ceza verebiliyor. Hatta bir üyeyi topluluktan ihraç edebiliyor veya yeni bir üye kabul edebiliyor.

Fakat topluluktaki işleyiş bununla sınırlı değil. Her topluluk üyesi aldığı başka bir sorumlulukla yöneticilik yapabiliyor. Topluluğun yöneticileri sadece yönetmekle görevli değil, diğer üyeler gibi birer emekçi olarak çalışmaktadırlar. İnsanların yeterliliğine göre görev dağılımı var ve belirleyici olan kural, herkesin üstlendiği görevi, gerektiği şekilde yerine getirmesi. Bütün üyeler topluluğa karşı sorumluluklarını bilirler ve yaşamlarını buna göre düzenlerler.

Gorki topluluğunun en ileri aşamasını bu şekilde örgütlenmesi oluşturuyor. Dünkü sokak çocukları, artık örgütlü birer insan olarak, sosyalizm için üretim içindedirler. Toplulukta artık bu mekanizma kurulmuştur. Bu mekanizmayla karşılaşan yeni üyeler, ortama daha çabuk ayak uydurmaktadırlar. Makarenko'nun hedefleri gerçekleşmiştir. Kendi kendini yenileyip geliştiren ve eğiten bir topluluk kurulmuştur.

Makarenko'nun bu deneyimi olgusal bir deneyimin sınırlarına hapsedilemez. Sosyalist toplumdaki çalışma sistemi ve yeni insan ilişkilerinin örneğini oluşturur.

Notlar:

(*) Bu yazıdaki fotoğraflar, Şemsa Yeğin'in çevirdiği ve Payel Yayınları'nca Ekim 1993 yılında 2. baskısı yapılan **Yaşam Yolu** adlı kitaptan alınmıştır.

(**) Anton Semyonoviç Makarenko, 1888 Ukrayna doğumludur. Pedegoji eğitimi gördü. İlkokul öğretmeni oldu. Çeşitli okullarda çalıştıktan sonra, 1920'de kimsesiz çocuklar için bir okul kurmakla görevlendirildi. Daha sonra Gorki Topluluğu adını alan bu okuldaki deneyimlerini kaleme alan Makarenko, bu çalışmasına 10 yıl emek verir. Türkçeye 'Yaşam Yolu' olarak çevrilen eserin, Gorki Topluluğu'nun gerçek serüvenlerini anlattığını belirtmeliyiz. Yüzlerce sokak çocuğunun eğitim serüvenidir, Makarenko'nun anlattıkları. Ancak sözkonusu olan sadece eğitim değildir. Sosyalist toplumdaki yeni insanın karakteristik özelliklerini de bu eserde buluyoruz. Makarenko, eski öğrencilerinin desteğiyle, 1928 yılında Zerjinski topluluğunu da kurar, aynı başarı ve aynı sistem burada da devam eder.

Makarenko'nun yapıtları 7 ciltte toplanmıştır. Oyunlar, öyküler, denemeler yazmıştır. Yaşam Yolu, Ana-Babaların Kitabı, EğitimÜzerine adlı eserleri Türkçe olarak yayımlanmıştır. 1939 yılında Sovyetler Birliği'nde edebiyat ödülü alan eğitimci-yazar, aynı yıl Nisan ayında ölmüştür.

Böylece varmalıyız

Yapraklar şehre yabancı aşklar taşırken
İndirdim gözkapaklarımı dünyanın yüzünden
Bazen öyle dışımda
öyle dışımda
öyle dışımdaki hayat
içimi dolduran hayat
en çok dışımdaydı

Duvarlar bir dizi göz biriktirir
devrimciler gelir oturur
karanlık düşün ortasına,
ve öyle olurdu ki sonunda herşey
beyaz bir düşe dönüşürdü.
Selviler sevgili şarkılarını fısıldar,
güneşler öpücüklerini gönderirdi,
sarı çocuklar olurdu yapraklarda.
Hayır!
Sadece bu değil!
biz yoruluncaya değin yaşamıştık
ezik acıları biriktirmiş
tostoparlak oturtmuştuk
kalbimizin ortasına.
Hep geçen kara bir benekti
gözlerimizin önünden
gözlerimizi karartan.
Yazık
bir zavallıdır can çekişen
caddenin ortasında
üstüne kaldırılan uzun bir kırbaç
acının tuttuğu tazelik mi?

Nasıl?
Bir zavallıdır cançekişen,
o zavallının üstündeki kırbaç benim elimdir,
o zavallı, benimdir
benim gölgemdir caddede gezinen
ben ki
uzun geceleri gözlerinde biriktiren
damarları kan toplayan gözleriyle soluyan
bir gece zebanisi kadar ürkünç bakışlar taşırım
Faust'un kaygısını içimde taşırım
ve ben bilirim ki sonunda,
beyaz bir düşe dönüşür herşey
kaygıyla derinleşir devinimi ruhumuzun.
Çocuklar oturur gözbebeklerime,
hayatı sımsıkı kucaklar,
sımsıkı kucakladığımız sabah.
Böylece varırız!
Böylece varmalıyız!
Böylece varmalıyız!
Hayin kuşların püskürttüğü sevgili hayata...

Refika Altıkulaç

Sığınmacı kadınların sağlığı

UNCHR[*]

Çeviren: Sencer Başat

Hali 42 yaşında, beş çocuklu bir "umulisso" [*]. Kendi ülkesinde köyündeki hamile kadınların bakımından sorumlu bir ebe. Şimdi Somali'de, bir bölümünde hamile kadınların bakımıyla ilgilendiği bir sığınmacı kampında sığınmacı olarak yaşıyor. O ve diğer umulisso'lar Somali'de bir çok kampta yaşayan, hamile sığınmacı kadınların beslenme şartları konusunda araştırmalar yapan kamp sağlık ekibiyle birlikte çalışıyorlar. Hali, halk ile merkezi sağlık kontrol üniteleri arasındaki bağlantıyı kuruyor. Bir yandan hamile kadınların doğum, ölüm ve acil durumları konusunda sağlık merkezine sayısal bilgiler vermekte, diğer yandan kendi bölümündeki hamile kadınlara koruyucu sağlık hizmetlerinin nasıl yapılacağını öğretmektedir. Kansızlık ve sıtma hastalıklarına karşı korumak için, doğrudan, bölümündeki kadınlara verilmek üzere, haftalık demir ve kinin dozunu belirlemektedir. Hali'ye dengeli beslenmenin temel kuralları öğretiliyor, O da bölümündeki kadınlara sırayla özel gereksinmelerine uygun yiyecekleri nasıl bir araya getireceklerini anlatıyor. Ancak, bölümündeki sığınmacı kadınlara uygulanan sağlık programlarının; kendi yarar, sağlık ve rahatlarına yönelik olduğuna inandırmak için gerekli saygı ve güveni sağlamak, Hali'nin zamanını almaktadır.

Fatima 34 yaşında Pakistan'da sığınmacı olarak yaşayan bir kadın doktor. Yaşamını Kuzey Batı'daki bir sınır ilinde bulunan sığınmacı kampında sürdürüyor ve aynı zamanda çalışıyor. Görevi, günde üç yüzün üzerinde kadın ve çocuğun bakımıyla ilgilenmek. Pakistan'da sığınmacı kadınlar, sosyo-kültürel faktörler nedeniyle, sadece bayan doktor ve hemşirelerce muayene edilebilirler. Fatima'nın hastaları; kızamık, bronşit ve mide iltihabı başta olmak üzere çeşitli rahatsızlıklarla kendisine gelmektedir. Her gün, saat yedi ve on dört arasında açık olan ve çadırın içine kurulmuş bir dispanserde görev yapan Fatima, haftanın her günü çalışmakla beraber, pazar günleri de bir kadın doğum kliniğinde çalışmaktadır. Kadınlar ve çocuklar çadırın içinde gruplar halinde yerlerde otururak, sabırla sıranın kendilerine gelmesini ve muayene edilmeyi beklerler. Elyapımı ilaçların verilmesi ve aşıların tamamlanmasının yanısıra Fatima; kadınlara beslenme, temizlik ve sağlık konularında da bilgiler vermektedir.

Thi ve ailesi denizyoluyla kaçtıklarında, kendisi on iki yaşındaydı. Korsanlar onu kaçırdı ve ailesinin bulunduğu tekneye geri getirmeden önce saatlerce tecavüz ettiler. Tekne iki gün sonra Malezya'nın doğu kıyılarına ulaştı. Thi ve ailesi Pulau Bidong'a götürüldü. Thi, sağlık kontrolunun yanısıra ailesiyle birlikte Pulau Bidong'taki danışmanlarca psikolojik tedaviye alındı. Thi sadece fiziksel değil, zihinsel ve duygusal olarak da acı çekti. Ancak sekiz ay sonra yardım isteyen çığlıklarla uyanmaktan kurtulabildi.

Thi ve ailesi denizyoluyla kaçtıklarında, kendisi on iki yaşındaydı. Korsanlar onu kaçırdı ve ailesinin bulunduğu tekneye geri getirmeden önce saatlerce tecavüz ettiler. Tekne iki gün sonra Malezya'nın doğu kıyılarına ulaştı. Thi ve ailesi Pulau Bidong'a götürüldü. Thi, sağlık kontrolunun yanısıra ailesiyle birlikte Pulau Bidong'taki danışmanlarca psikolojik tedaviye alındı. Thi sadece fiziksel değil, zihinsel ve duygusal olarak da acı çekti. Ancak sekiz ay sonra yardım isteyen çığlıklarla uyanmaktan kurtulabildi.

Mercedes, Miskito kızılderililerinden. 1984'ün başlarında Nikaragua'dan Honduras'a kaçmış. Kendi kendine yeterli olabilme şansının verildiği yeni bir yerleşim merkezindeki bütünleşme sırasında iki bin Miskito sığınmacısı ile birlikte geçici olarak Tapamlaya kampına yerleştirilmiş. 25 yaşındaki Mercedes, kamptaki iki sığınmacı sağlık

asistanlarından biridir. Kendi yurdundan bir Amerikalı doktorla birlikte çalıştığı zamandan kalma sınırlı bir tecrübesi olduğunu söyleyen Mercedes, sağlık ekibi başkanı olarak yetiştirilmek üzere seçilmiş. Çalıştığı klinik, içinde bir kaç parçadan fazla eşyası olmayan iki odalı bir barakadan oluşmaktadır. Mercedes enerjisi ve çabalarıyla yeni ve ciddi sorumluluklar üstlenmektedir. Üstlenmiş olduğu sorumluluklar; tüberkiloz, sıtma ve sığınmacı topluluklarında görülen diğer yaygın hastalıklarla ilgili hususları teşhis etmek ve görevli sağlık personelinin dikkatine sunmak gibi sağlıkla ilgili konuları kapsıyor. Bunlar arasında, beslenme ve sığınmacılara yönelik sağlık eğitimi yeralmaktadır.

Bu örnekler, sığınmacılara yönelik acil veya uzun vadeli sağlık hizmetlerinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Uluslararası sınırları geçtikten ve korunma altına alındıktan sonra sığınmacıların fiziksel durumlarının belirlenmesi ve oluşturulan yardım programında sağlık hizmetlerine öncelik verilmesi gerekir. Bu sağlık hizmetleri, önleyici ve tedavi edici yönde olmalıdır. Barınma ülkelerine vardıklarında sığınmacıların sağlık durumları, kendi ülkelerindeki sağlıklarının ve göç yolları üzerindeki şartların bir yansımasıdır.

Çünkü sığınmacılar göç yolunda çok az şey yiyerek ve içerek sınırları aştıkları için, sağlık açısından fiziksel ve zihinsel olarak neredeyse koma halinde bulunabilirler. Ayrıca ciddi şekilde çöküntüye uğrayan toplum yapıları, günlük yaşamlarının bozulmasına yolaçmaktadır. Büyük bir olasılıkla, zaten dolmuş olan kamplara yerleştirilecekler ve bu kamplarda; mikroplu su içecekler, sağlıksız ortamlarda yaşayacaklar ve çok az yiyecek bulabileceklerdir. Bu fiziksel ortamın onların sağlığı ve mutluluğu üzerine yapacağı etki sonraları ortaya çıkacaktır.

Hem kırsal hem de kentsel alanda öncelikle sağlığa yönelik gereksinmeler belirlenmiş olmalı, sonra uygun sağlık programları düzenlenmelidir. Bu programlar, her özel sığınmacı merkezinin acil ve uzun vadeli isteklerini yanıtlacaktır. Temel sağlık hizmet programları hazırlanacak ve sığınmacıların katılımı cesaretlendirilecektir. Bu temel sağlık hizmet programları, sağlığı düzeltici ve hastalıkları önleyici çeşitli çalışmaları bütünleştirecek veya en azından koordinasyonu sağlayacaktır. Koruyucu programlar yanında tedaviye yönelik programların da kurulması gerekir, ancak karşılıklı denge sağlanmalıdır. Sınırlı katılımlı, pahalı ve yerine oturmamış sağlık birimleri yerine temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması tercih edilebilir. Tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin, sığınmacı toplumunun tümüne ulaştırılması son derece önemlidir; eğer servisleri sadece birkaç sığınmacı kullanırsa, hizmetlerin topluluğun sağlık sorunlarına ulaşması yetersiz kalacaktır.

Sözkonusu temel sağlık hizmet programları; daha yeterli beslenme, temiz su kaynakları, en basit sağlık koşulları, ana ve çocuk bakımı, yaygın hastalıklar ve yaralanmalar için uygun önlemler, büyük hastalıklara karşı bağışıklık, yerel hastalıkların önlenmesi ve kontrolü, ortak sağlık sorunlarıyla ilgili önlem ve kontroller hakkında yapılması gerekenleri içeren eğitimi kapsamaktadır. Gerekli ilaçlar sığınmacıların tümüne yetecek miktarda satın alınmalıdır.

Özellikle kırsal alanda, sığınmacıların çoğunluğunu kadınlar ve çocuklar oluşturur. Bu yüzden sağlık hizmetleri ve eğitimin daha çok onların yararına yönelik olması gerekmektedir. Bir çok kadın kamplara eşsiz veya ailesiz gelmektedir, kendilerinin ve çocuklarının kültürel ve sosyal gereksinmelerini karşılayacak durumda değillerdir. Yanlarında bir erkek olmaması nedeniyle yüzyüze geldikleri sorunlar, genellikle daha fazla olur. Ancak, ailelerinin rahatlığı için sorumluluğunu üzerlerine almak zorunda kalırlar ve ailelerinin hayatta kalması amacıyla günlerinin çoğunu yiyecek, su ve yakacak sağlamaya ayırırlar. Genelde kendileri için gerekli sağlık hizmetlerini erteleme yolunu ararken, çocuklarının günlük temel gereksinmelerini karşılamak onların çok fazla zamanlarını alan bir çaba olur. Yalnız başlarına kaçan sığınmacı kadınlar ve kız çocukları da aile birimi ya da koruyucu bir erkek olmadığından, daha kötü şartlarda yardımdan yoksun kalırlar. Eksilmiş aileler halinde kamplara ulaşan bu sığınmacı kadınlar, sağlığa zararlı şartlarla karşılaşırlar. Kamplardaki fiziksel şartlar, beslenme düzenindeki değişiklik, yetersiz veya düzensiz beslenme, kaçışın yarattığı psikolojik baskılar ve duygusal sorunlar ile yaşama biçimlerinin değişmesi, tehdit edici nedenlerdir.

Diğer sığınmacı kadınlar ve kız çocuklarının içinde bulundukları zihinsel ve fiziksel şartlardan ötürü, özel sağlık gereksinmeleri olabilir. Hamile ve sütten kesilmiş kadınlar, saldırıya uğramış kadınlar, zihinsel ve fiziksel sakatlığı olanlar ve yaşlılar. Özel şartların ortaya çıkardığı gereksinmelerin giderilmesi için yardımcı beslenme program-

Sığınmacılar göç yolunda çok az şey yiyerek ve içerek sınırları aştıkları için, sağlık açısından fiziksel ve zihinsel olarak neredeyse koma halinde bulunabilirler. Ayrıca ciddi şekilde çöküntüye uğrayan toplum yapıları, günlük yaşamlarının bozulmasına yolaçmaktadır. Büyük bir olasılıkla, zaten dolmuş olan kamplara yerleştirilecekler ve bu kamplarda; mikroplu su içecekler, sağlıksız ortamlarda yaşayacaklar ve çok az yiyecek bulabileceklerdir. Bu fiziksel ortamın onların sağlığı ve mutluluğu üzerine yapacağı etki sonraları ortaya çıkacaktır.

ları oluşturulur ve psikolojik-ruhsal danışmanlık hizmetleri verilir.

Bir çok kırsal toplumda kadınlar çocuk doğumu konusunda bilgili ve yeteneklidir Bu kadınlar belirli bir sosyal görevi üstlenerek özellikle kendi yaşadıkları toplumun gereksinmelerine yönelik çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesinde yardımcı olabilirler. Çoğu sığınmacı topluluğunda ebeler, eğitildiklerinde —geleneksel (alışılmış) rollerin dışına çıkarak— beslenme, temizlik ve sağlığın korunmasına yönelik konularda temel sağlık eğitimini daha da kapsamlı bir hale getirebilirler. Böylece hamile kadınların, bakım ve doğumlardaki hizmetlerinde daha yararlı olurlar.

Ailelerinin sağlık bekçileri olan sığınmacı kadınların, sağlık hizmetleri ve eğitimi programlarına katılmaları gerekir. Temiz su kaynakları ve dengeli beslenme konularında bilgili olmaları ve ailelerinin sağlığını koruyarak, onların yerel hastalıklara karşı yenik düşmelerini önlemek, onlar için yaşamsal önem taşır. Yöresel ilaçlarla ilgili bilgi ve deneyimleri batının sağlık programlarını tamamlayıcı nitelikte olabilir. Sığınmacı kadınlar, sağlık hizmetleri programlarında ve topluluğun sağlık görevlileri arasında yer alarak, kendi topluluklarına daha ileri düzeyde yardımlarda bulunabilirler. Temel sağlık hizmetlerinin sürekliliği —tehlikeli durum ortadan kalktıktan sonra— bu katılımla sağlanacaktır. Böylece sağlık hizmetleri sisteminin, hükümet denetimi altında sığınmacılara devredilmesiyle, dışarıdan gelecek yardımlar en aza indirgenmiş olur.

Fotoğraf: Hüseyin Elçi

Sığınmacı kadınlara yönelik sağlık hizmetleri programları, özel sağlık gereksinmelerine cevap verecek şekilde hazırlanır. Bu programların içeriği; vitamin eksikliğinin giderilmesinden, saldırıya uğramış kadınların danışmanlığına kadar geniş kapsamlı olabilir. Sığınmacı kadınlar, kendilerinin ve ailelerinin ve hatta genişletildiğinde topluluğun sağlık hizmetlerini karşılamak amacıyla seferber edilebilir. Sığınmacı kadınlar eğitim ve rehberlik hizmetleriyle, sosyal ve maddi değişimlerin içinde bulunduğu toplumların ilerlemesine ve yararına düzenlemeler yaparak, kişiliklerinin korunmasında bilgili ve etkin bir güç luşturabilirler.

Sığınmacı kadınlar sağlık hizmetlerinin hem planlaması hem de yürütülmesinde alacakları görevlerle büyük bir potansiyel oluşturmaktadırlar. Onların ev sahibi hükümetlerden ve uluslararası kuruluşlardan istedikleri tek şey, kendilerine kaynak sağlanması ve destek verilmesidir.

Notlar:

(*) UNCHR: United Nations High Commissioner For Refugees (Birleşmiş Milletler Sığınmacılar Yüksek Komiserliği)

(**) Umulisso: Kadın doğum konusunda çalışan ebelere verilen geleneksel, yöresel ad.

Güneşe ulaşan karınca

Berna Durmaz

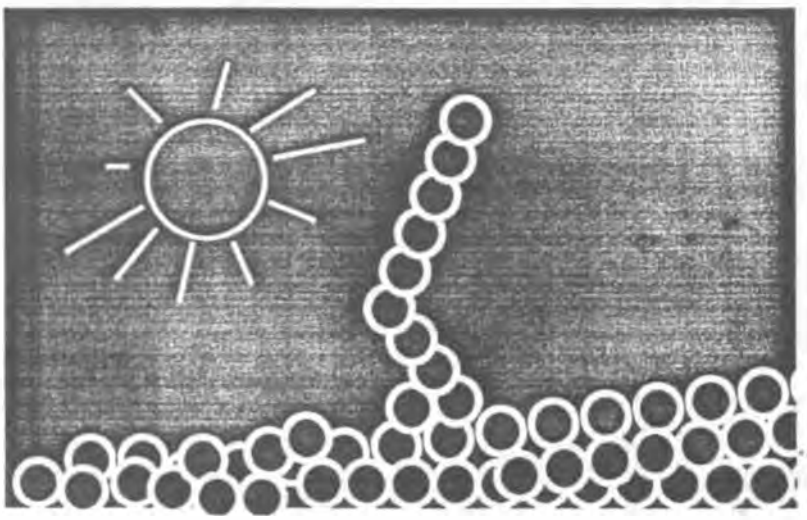

Yaz gelmekte gecikti o yıl. Soğuk ziller takınıp gezindi ortalıkta. Olan yine sabırsız bademn ağaçlarının o güzelim çiçeklerine oldu. Şımarık bir rüzgar oradan oraya uçurdu onları. Yine de sona kalan soğuğun canı ne olacak. Bir sabah topraktaki taze başların, dallardaki uyanışın, yuvalarından çıkamamış karıncaların üzerine bir ışık düştü. Ardından buğu buğu sıcaklar yükseldi her yerden. Tamam olmuştu doğanın eksik coşkusu. Korkmadan saçıldı ortalığa. Çiçeklenip, yapraklandı. Bütün kış kendini gizleyen, yılanından ayısına ne varsa hepsi şöyle bir gerindi güneşin altına.

Herkes böyle bir bayram havasındayken, karıncalar ilk günden başladılar çalışmaya. Yüzlerce delik açılmıştı toprakta. Toprağın altı kanal kanal oyulmuştu. Deliklerden başlarını uzattıkları ilk gün, az gelişmiş gözleri bembeyaz gördü ortalığı. Ne bir yeşil, ne bir güzel koku önemli değildi zaten. Gözlerini oğuşturmadan tek sıra koyuldular yola. Kış için yiyecek depolama, yumurtalardan çıkan ayaksız kurtçukların beslenmesi, bakımı derken, boşa geçirecek bir dakikaları yoktu. Yürümek, görevi tamamlayıp dönmek zorundaydılar.

Küçük Karınca'nın dışarı ilk çıkışıydı bu. Ardıardına gelen,

— Sırayı bozma!.. uyarılarından sonra gördüklerine uzun uzun bakamadı. Tesbih böceklerinin top gibi yuvarlanışına, solucanların kıvrılışına aldırış etmiyor görünüdü. İsterse binbir renkte olsundu çiçekler, bakmayacaktı işte. Ama yine de küçük bir kıpırtı, bir seste bakınmadan edemedi.

Taşlı yollardan geçip bir ağaca tırmanmaya başladılar. Gözlerini açıp en tepeye bakmaya çalıştı Küçük Karınca. Ağacın tepesindeki parlaklığı merak ediyordu. Kış boyunca herkesten aynı şeyi duymuştu

— Ne zaman ağaçlar ışık saçar, ısıtırlar toprağı, dışarı çıkmanın vakti gelmiştir, der dururlardı. "Kraliçe karınca, dışarının aydınlık olması, ağaçlardaki ışıklardandır" demişti birgün. Toprağın altı, ağaç olmadığı için karanlıkmış. Küçük Karınca, "Ağaçları buraya taşıyamaz mıyız" diye sorduğunda kızmıştı kraliçe. "Sana söyleneni bil yeter! Daha fazlasını ne yapacaksın... Çalışmana bak..." demişti. İşte şimdi görebiliyordu parlaklığı. Tırmanarak ona ulaşmak mümkün müydü acaba? Çok uzundu ağaç. O bunları düşünürken, "geri dön" komutu verilmişti. Parlaklığa yaklaşmadan dönüyorlardı işte.

Zor geçti ilk gün. Sık otların, çalıların arasında yürüyebilmek, büyük kayalara tırmanıp sonra inmek güçtü. Dönüşte, sırtında yükle yürümek daha da güç. Bir karınca hiçbir zaman yorulmazdı ve korkmazdı işten. İşçi karıncalar arasında sık söylenen bu sözü anımsayıp cesaretlendi. Sonraki günler daha iyiydi. "Artık tam bir karınca oldun" diyorlardı ona. Ormanda yürürken ne ağaçları, ne de ağaçtaki parlaklığı düşünüyordu artık. Çevresine bakınmadan ve hiçbir şey düşünmeden, verilen işi eksiksiz yapmayı öğrenmişti.

Otların arasına dağılmış çalışırlarken bir gün, gruptan ayrıldı Küçük Karınca. Başka yerlere gidip en çok ve en güzel yiyecekleri o bulacaktı. Bunun için övülecekti.

Orman koyulaştı, kayalar dikleşti geçtiği yerlerde. Geri dönmesi gerekirken dönmedi. Belki bir adım ötede bulurdu aradığını. İlerledikçe ilerledi. Düzlüğe çıkmıştı artık. Hoş kokulu otlar hışırdıyordu. Labadaların serin gölgesine toplanmış bir böcek kalabalığı gördü. Dişe dokunur bir şey mi bulmuşlardı acaba. Belki ona da bir pay düşer diye kalabalığa yaklaştı. Kulaklarında çınlayan bir sesle duraladı. Daha önce hiç duymamıştı böylesini. Ağustos böceğinin sazıydı bu. Bir gurup böcek onu ortalarına almış hayranlıkla dinliyorlardı. Ağustos sazını ustalıkla çalıyor,

istediği sesi çıkarabiliyordu. Gür sesiyle türküye başladığında tüm böcekler coşmuştu. Sazıyla, söylediği birbirinden güzel türkülerle nam salmıştı böcekler arasında. Bir yerde duramaz, dağ tepe dolaşırdı. Yepyeni türkülerle dönerdi geri.

Küçük Karınca ilk defa görüyordu onu. Ağustos'a yaklaşıp,

— Sen kimsin? Bu elindeki de ne?.. diye sorduğunda, gülüştü herkes.

— Nasıl tanımazsın onu, övgüsünü de mi duymadın, dediler, ozandır, bilgedir, sazıyla dolaşıp böceklere ve diğer hayvanlara ışık taşır, diye tanıttılar Ağustos'u.

Kalabalık arasından asık yüzlü bir böcek fırladı. Hoşnut değildi olanlardan.

— Yeter artık, dağılın! Bütün gününüz saz çalıp eğlenmek, boşboğazlık etmek. Bu saz çalma işini yasaklattıracağım. Herkesi, işinden alıkoyuyor, dedi. Ağustos'a dönerek, Bunun sizi zehirlemesine izin vermeyin! diye bağırdı.

Kalabalık karıştı birden. Sesler gittikçe yükseldi. Ağustos'tan hoşnut olmayan asık yüzlü böceğin üzerine yürüyenler çıktı.

Asık yüzlü böcek, kocaman bir tükürük fırlattı orta yere. Hızla uzaklaştı.

Küçük Karınca ürktü olanlardan. Neler olduğunu anlayamadı. Yeni bir türküye başlamıştı Ağustos. Diğer böcekler de katıldı hep bir ağızdan. Karınca, Ağustos'u düşünüyordu. Onun için söylenenleri. "Hepimize ışık taşır" dememişler miydi? Heyecanla atıldı, kesti türküyü.

— Demek sen ağaçlardaki ışığı alabildin. Kraliçe karıncaya söylemiştim. Ağaçları yuvamıza taşırsak, aydınlık olur demiştim. Bana da söyle nasıl indirdin en tepedeki ışığı.

Kimse bir şey anlamadı Karınca'nın bir çırpıda söylediklerinden.

— Ağaçlardaki ışık mı? diye sordular.

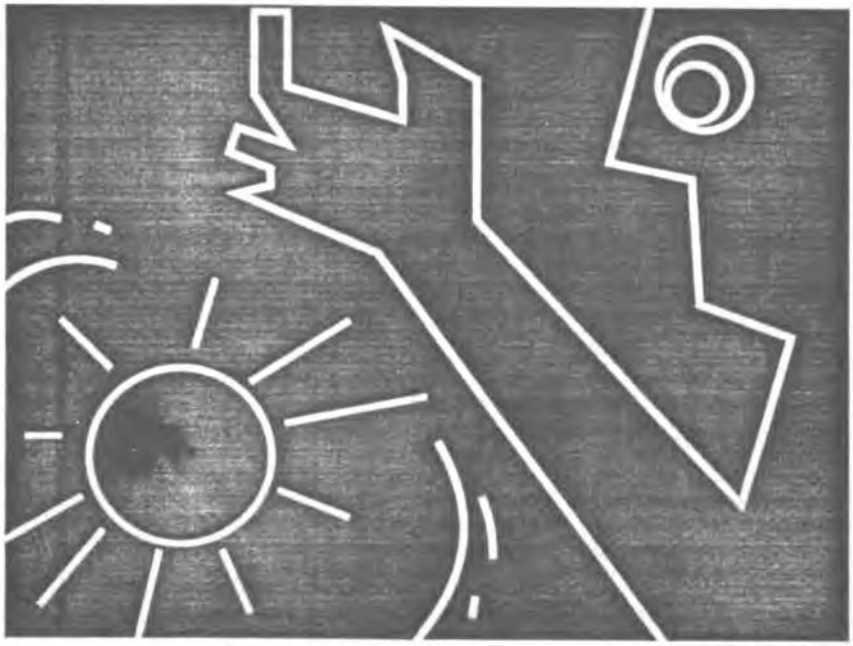

— Evet, dedi Karınca. Ağacın en tepesinde bir parlaklık var ya. Hani her yeri aydınlatan...

Güneşten sözettiğini anladılar.

Ağustos:

— O parlak şey dediğin güneştir. Ağaçlarda değildir o. Gökyüzündedir. Ağaçlardan çok ama çok uzaklarda.

Şaşırmıştı Karınca.

— Hayır, dedi. Kraliçe Karınca dedi ki...

— Kraliçeniz yanlış biliyormuş, dedi Ağustos. Yuvanı aydınlatmak istemen ne güzel. Güneşi oraya taşıyamasan bile, gerçeği taşıyarak aydınlatabilirsin. Ağaçların olmadığı bir düzlükte gökyüzüne baksaydın görebilirdin onu. İşte bak orada, görüyor musun?

Karınca gözlerini kısarak baktı göğe. Kocamandı güneş gökte. Ağaçlardan da yukandaydı. Ne diyeceğini bilemedi Karınca. Teşekkür edip onlardan ayrıldı.

Yuvasına eli boş döndüğü için azarladılar onu.

— Yiyecek getiremedim ama, en az onun kadar önemli bir şey getirdim size, dedi.

Gördüklerini, öğrendiklerini anlattı. Yukarı bakın, güneş orada, ağaçlarda değil, diyordu. Hiçbiri bakmadı göğe. Suskun, duruyorlardı oldukları yerde. Anlayamıyordu Küçük Karınca. Yukarı bakın! Güneşe bakın! diye bağırdıysa da boşunaydı. İçlerinden biri, soğuk bir sesle:

— Sus ve işine bak, dedi. Kraliçe karınca bu söylediklerini duymasın.

Susmuyordu Küçük Karınca. Önüne gelene güneşi gösteriyor, Ağustos böceğinin ne kadar güzel saz çalıp, türküler söylediğini anlatıyordu. Ağustos'la ilgili söylenenler onların da kulağına çalınmıştı. "Bütün gün saz çalıp, türkü söylüyor, günün gün ediyormuş. Tembelmiş, çalıştığını gören olmamış. Boş boş konuşmaları da işin cabası" diyorlardı.

O, bütün bunların yalan olduğunu söyledi durduysa da kimseye dinletemedi.

Bir akşam, iş dönüşü, bir çalının dibinde ölü bulundu Küçük Karınca. Niye öldüğü üzerine kimse konuşmadı. Unutuldu bir süre sonra o ve söyledikleri. Ama Ağustos böceğinin, boş gezenin boş kalfası olduğu söylendi durdu yüzyıllarca.

Daha sonra bu söylentilere, Ağustos'un, kışın gelip karıncalardan yiyecek dilenmesi de eklenir olmuştu.

Derleyen: Aylin Kılıç

Kaynak: Orhan Hançerlioğlu
Felsefe Ansiklopedisi

Marksist öğreti idealizmi ikiye ayırır; insan bilincinden bağımsız olan nesnel gerçekliği (dışdünyayı, maddeyi) bireysel bilince indirgeyen öznel idealizm (sübjektif idealizm) ve nesnel gerçekliği bireysel bilinçten üstün kabul ederek tasarlanan ve bunu genel bir bilince indirgeyen nesnel idealizm (objektif idealizm).

Şu ya da bu şekilde bütün idealist felsefe öğretileri bu iki idealist biçimden birini savunurlar.

Son noktada her iki idealizm de tanrıbilimine (teoloji) felsefi bir temel sağlamada birleşirler, metafiziktirler, ikisi de felsefenin temel sorununda ruha öncelik tanıyıp nesnel gerçekliği (maddeyi) yadsırlar. Gerçeklikle ilgisi olmayan düşünceler ileri sürerler. Gizli ya da açık biçimde bilime karşıdırlar ve bilinemezcidirler. Her ikisi de sıkıştıkları yerde birbirlerine yaklaşırlar ve aynı terimleri ve tanımlamaları kullanırlar.

Öznel idealizm

Öznel idealizm, tarihsel süreçlerde şu biçimlerde ileri sürülmüştür:

Antikçağ

Şüpheciliği yöntem olarak kullanan bütün Yunan düşünürleri, yani sofistler (Protagoras), şüpheciler (Pyrhon ve Ainesidemos), sokratçı şüpheciler (Arkesilaos) öznel idealisttir. Çünkü hepsi duyumların, nesnelerin niteliklerini yansıttığı olgusunu yadsırlar. Bilimin verileri ve insanlığın deneyimleriyle çelişen bu yadsımanın zorunlu sonucu öznel idealizm ve bilinemezciliktir.

Onlara göre, duyumlar bize nesnelerin gerçek bilgisini veremezler. Çünkü herkesin bilgisi kendine göredir. Bilgi kişiden kişiye değişir. Kişiye aittir (özneldir). Dolayısıyla gerçeğe ulaşamaz ve gerçek nesne bilinemez. (Bilinemezcilik).

Ortaçağ

Varlığın nesnelliğini yadsıyarak ancak düşünce varlıklarının gerçek olduğunu ileri süren ortaçağ gerçekçiliği, nesnel idealizmle öznel idealizm karışımı bulanık bir idealizm geliştirmiştir. Amaçları dinsel katolik felsefeyi oluşturmaktır. (Anselmus).

Descartes

Usçuluğun (rasyononalizm) kurucusu René Descartes'in metafiziği, nesneyi, insan zihninin bir tasarımı saymakla tümüyle öznel idealist bir öğretidir. Kendinden sonra gelen filozoflar da bunu sürdürürler. Descartes, fiziğinde maddeci, felsefesinde idealisttir.

Felsefe tarihçileri Yeniçağ felsefesini onunla başlatırlar. Öğretisinin ikici (düalist) bir karakteri vardır. Bu yüzden ondan sonra gelen idealistler onun metafizik yanıyla ilgilenirken, maddeciler de fizik öğretilerine değer vermişlerdir. Descartes fiziğinde, doğanın maddiliğini, başlangıçsız ve sonsuzluğunu belirtir. Ona göre doğa hareket halindedir, ama bu hareket, diğer hareket biçimleri içinden en yalını olan mekanik harekettir. Mekanist teorileriyle felsefe öğretisini geliştirmiş, ama kurduğu varsayımlarla diyalektiğin ilerlemesine de yardımcı olmuştur.

Felsefenin temel sorununa verdiği yanıt da düalisttir; evrenin temelinde birbirinden bağımsız ruh ve madde ilkelerini varsayar. Maddeyi de yer kaplamaya indirgemiştir.

Descartes'ın usçuluğu

Bu anlayış bilginin kaynağının akıl olduğunu savunur. Büyük bir yanılgıyla aklı duyumlardan ayırır. Gerçekte bilgilenme süreci, duyumlardan başlar, akılla yorumlanır. Bunun yanında doğuştan bilgiler bulunduğunu savunur. Kurulduğu yıllarda Descartes'in usçuluğu (XVII. yy.) ilerici bir rol oynamıştır. Descartes'in şüpheciliği de genel

şüphecilik anlayışı dışında, kendine özgü yöntemli şüpheciliktir. Bu şüphecilik, bilginin bilinmez olduğu anlamına gelmez. Tersine bilginin temeli ve başlangıcı olarak "düşünüyorum, öyleyse varım" önermesini koyar.

Sağlıklı düşünme ve yorumla bu önermenin tersliği hemen görülür. İnsan düşündüğü için varolmaz. İnsanın varlık şartı düşünce değildir. Ya da bir insan bir nesneyi düşündüğü için, kendinden bağımsız olan o nesne varolmaz. O nesne, (madde) hiç kimse düşünmese de doğada vardır. Ayrıca insan doğanın bir parçasıdır, vardır. Duyumyarı ile dışdünyadaki nesneleri algılar, beyin gücü ile yorumlar ve düşünür.

Descartes'in insan anlayışı da düalisttir. İnsanı birbirinden bağımsız ruh ve beden olarak algılar. Buna karşın Descartes fiziğinde tam bir maddecidir. Analitik geometrinin kurucusudur. Güneş sisteminin doğal gelişimi düşüncesini konutlaştırmıştır. Hareketle süredurumun [hareketle atâletin göreliğini (izafiliğini)] belirtmiştir.

Berkeley

İngiliz düşünürüdür. Öznel idealistliğin Fichte ve Mach'la birlikte üç büyük ve en uç noktada savunucusudur. Maddeyi, nesneyi ve nesnel gerçekliği tamamen yadsır, hatta bütün maddecilerin tutuklanmasını isteyecek kadar nefret eder. Ona göre dış dünya dedikleri nesneler, bütün varlıklar, insanlar onu algıladıkları, yani gördüğü, tattığı, dokunduğu, işittiği vb. için vardırlar. Nesneler insan beyninin ürünüdürler. Şöyle der Berkeley; "Onları gördüğümüz ve dokunduğumuz için varsıyoruz. Oysa duyumlarımız, usumuzdaki düşüncelerden başka bir şey değildir. Düşüncelerse, usumuzun dışında ve ötesinde varolamazlar. Belli bir biçim, bir renk bir tat gözleriz. Kafamız bütün bunları birleştirerek elma adında bir nesne yapar. Gerçekteyse elma ağaçta değil bilincimizdedir. Çünkü onu bilincimizde varetmekteyiz." Berkeley'e sormak gerek 'belli bir biçimi, bir rengi, bir tadı' nereden gözlüyor, kafasından mı dışdünyadan mı? Demek ki duyumlar gerçeği yansıtmamaktadırlar. Berkeley'nin sözlerinden çıkarsanan bu sonuca, şu örneği versek olur herhalde. Üzerimize geldiğini gözlemlediğimiz kamyonun gerçek olup olmadığını bizi çiğnediğinde anlayabiliriz ancak, elbette sağ kalırsak.

Berkeley, öznel idealizmin güttüğü amacın, tanrının varlığını ispatlamak olduğunu açıkça söyler. Onun yaklaşımı ve öğretisi, öznel idealizmin zorunlu sonucunun tekbencilik olduğunu en iyi kanıtlayan öğretidir.

Ünlü bir diyalektikçi şöyle der; "Öznel idealizmin temel ilkesi, nesneyle onun algılanmasının aynı şey olduğu savıdır. Bu savın mantıksal sonucu zorunlu olarak şuraya varır: Bütün evren bizzat benim tarafımdan, benim bilincim tarafından yaratılmıştır. Anam babam da dahil olmak üzere, bütün insanlar ancak benim algılarımda vardır. Gerçekte yoktur. Buysa, tekbencilik (solipsizm) adı verilen en saçma savdır."

Hume

Nesnel gerçekliği yadsıyan ve tek gerçekliğin insan duyumlarından ibaret olduğunu savunan Hume, şüpheci öğretisiyle iyi bir öznel idealisttir. İngiliz Aydınlanma Felsefesi'nde ampirizmin en büyük temsilcisi sayılan Hume'a göre, "varolma, algılanmış, algılanabilir olmadır" gerçek, ancak algılar arasında bir bağlantı kurmakla varlaşır. Bu bağlantıyı kuran da çağrışım yasalarıdır. Kendinden öncekilerin 'duyumlar'ı Hume'da 'izlenimler'i oluşturur. Tasarımlarımızın kaynağı bu izlenimlerdir. Bu izlenimler çağrışım yasalarıyla birleşerek bilinçsel gerçekliği yaratırlar. Bu da 'düşünceler'dir. Şöyle söylüyor Hume; "Örneğin tanrı idesi; bilgelik, iyilik ve benzeri birçok izlenimlerin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Bu izlenimleri birçok kez hep aynı bağlantıda birleştirmişsek, nesnel gerçekliği 'hayal etmeye' başlarız. İzlenimleri ve özellikle bağlantılarını ortadan kaldırırsak, bu hayaller de silinip yokolurlar."

Hume, Berkeley'den daha ileri giderek, maddi tözle birlikte ruhsal tözü de yadsır ve bununla da yetinmeyerek nesnel yasaları bile hayal ürünü sayar. Ona göre maddi ve manevi hiçbir tözsel izlenim edinemeyiz. Bir örnek; "Nedensellik yasası diye herhangi bir bağlantı algılanamaz. Algıladığımız sadece bir olayın daha önceki bir olayı izlediğidir. Ne var ki bu olayın öteki olayı neden izlediği algılanmış değildir. Varolmaksa algılanmış bulunmaktadır (yani, bir başkası, bizim varlığımızı farkına varmıştır). Burada da nedensellik bağlantısı yoktur. Varsa da bunu sıkça hayal ederek inandığımız öznel bağlantılardır (Kişiden kişiye değişir bilimsel bilgi). Doğa yasaları bizim kuruntularımız, alışkanlıklarımız, keyfimize göre hoşlanmak, benimsemek ya da benimsememektir. Çünkü sadece olayları izleyebiliriz. Olaylar arasındaki bağlantıları, nedenselliklerı ortaya çıkaramayız.

Yakında çıkıyor

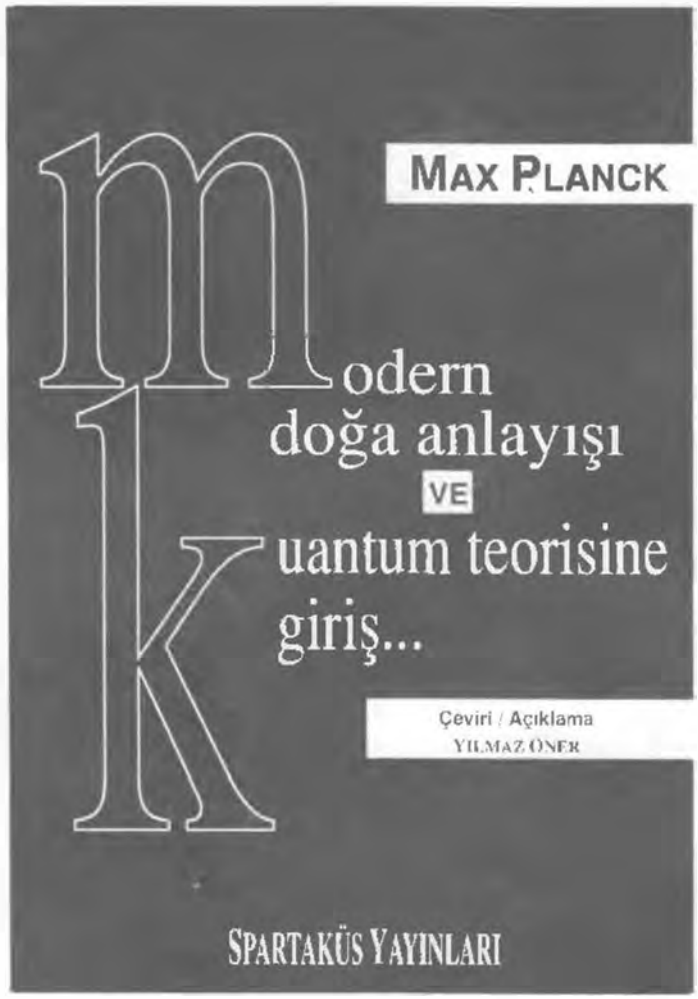

Bu kitap, M. Planck'ın 1908 ile 1946 arasında verdiği dokuz konferanstan ve Y. Öner'in her konferansın sonuna eklediği "Arkanotlar"dan oluşmaktadır.

Etki Kuantumu ile Deneysel ve Teorik Fizik'te devrim yapan M. Planck, bu kitapta güncelliğini ısrarla koruyan bir dizi sorunu yetkin bir biliminsanı ve derin bir filozof gözüyle aydınlatıyor.

Y. Öner ise, Arkanotları'yla M. Planck'ı hem daha anlaşılır kılıyor, hem de eleştirileriyle klasik determinist mantıktan, yine determinist ama dinamik (süreçsel) bir olasılık ölçeğinde determinist mantığa geçişin kapılarını zorluyor.

Kuantum Teorisi üzerine, Türkiye'de birinci elden —yine Öner'in W. Heisenberg'den çevirdiği Fizik ve Felsefe ile birlikte— tek kaynak olması dikkate alınırsa,
bu kitabın ne kadar yaşamsal olduğu daha iyi anlaşılır.

Spartaküs Yayınları

Muvakkithane Caddesi, 30/3 D.7 Kadıköy - İST. Tel: (0216) 348 95 13